

FJÄRDE VÄRLDEN

Dubbelnummer!
Extra mycket läsning

Nr 1-2 2021 80 kr Ursprungsfolk och etniska minoriteter

Intervju, Umeå:
Peter Steggo,
minoritets-
samordnare

När döda
människor blir
ett svenskt
kulturarv

Kinas förtryck
mot uigurer
väcker avsky
världen runt

FJÄRDE VÄRLDEN

Föreningen Fjärde Världen
Solidaritetshuset
Tegelviksgatan 40
11641 Stockholm
f.varlden@gmail.com
https://fjarde-varlden4.webnode.se
http://fjardevarlden.nyblogg.se/
https://www.facebook.com/groups/
fjardevarlden/
Organisationsnummer 802015-2636
Plusgiro 479 54 91-2
Tel 073-6676439

Redaktion:

Henrik Persson, ansvarig utgivare
Stellan Beckman, redaktör
Ola Persson
Elisabeth Christell
Rolf Ericsson
Ingrid Jonsson
Antonie Grahamsdaughter
Olof Rydström

Layout: Elisabeth Christell

Ekonomi: Rolf Ericsson

Prenumeration 4 nr/år: 250 kr

För pensionärer, arbetslösa
och studenter: 160 kr

För institutioner: 300 kr

Stödprenumeration: 350 kr

Medlemskap: Är inkluderat i prenu-
merationen.

Tryck: Myran Grafiska, Varberg 2021

Upplaga: 600 ex

ISSN 0282-258

Tidningen ges ut av Föreningen
Fjärde Världen. För innehåll och åsik-
ter ansvarar de enskilda skribenterna.
Den som lämnar material till Fjärde
Världen anses ha gett sitt tillstånd
till publicering på vår hemsida och
Facebooksida samt i Globalarkivet.

Satirteckningen:

Allt var bra...

Satirteckning av Nils Utterman

-I vårt land var allt bra och
alla var lyckliga. Sedan kom
ursprungsfolk och gnällde.
-Så nu måste vi gulla med de
där töntarna. Annars får vi
FN-kritik.
-Vi måste således försöka
minska antalet ursprungsfolk.

Påminnelse:

Årsmöte 27 mars kl 14, digitalt!
Anmälan: f.varlden@gmail.com

www.f4world.org f.varlden@gmail.com

Vi finns på Facebook!

Innehåll

Ledare.....	3	Föreningsnytt.....	20-21
Umeå: Peter Steggo-intervju.....	4-5	Utställning: Britta Marakatt-Labba.....	22-23
Amnesty Sápmi.....	5-7	Utställning: Film av och med Leo Yankton, Etnografiska museet.....	24
Förttyck av uigurer, Xinjang, Kina..	8-11	Utställning: Åke Hodell, Tensta Konst- hall.....	25
Universitetsnytt / Notiser.....	12-13	Böcker: Vem är kannibalen?.....	26-27
Återlämnande av finska kvarlevor?, Karolinska Institutet.....	14-15	Böcker: J. Myrdal som reseskildrare..	27-28
Varifrån kommer det engelska ordet "Gypsy"?.....	16-18	Böcker: Socialism på jiddisch.....	29
Massajernas hemlighet / Till Minne: Kenneth Dinér.....	19	Böcker: Arktiska spår.....	29
		Verksamhetsberättelse 2020.....	30-31

Omslagsbild:
Detalj ur *Storm* av
Britta Marakatt-Labba
Se sidan 22-23
Foto: Antonie Grahams-
daughter

**WWW.
GLOBAL-
ARKIVET.SE**
En hel del artiklar från tidigare num-
mer av Fjärde Världen kan du hitta
på Globalarkivet.

Välkommen till eurocen!

Det finns en föreställning att världen gått in i vad som kallas för antropocen. En tidsålder där "människan" och hennes civilisation står för de starka klimatförändringarna.

Trots att det länge funnits bevis för att det är människans samhälle som står för klimatförändringarna finns det en märklig tendens i att prata om antropocen.

Främst handlar det om en förenkling. Skulle verkligen alla människor ha samma klimatpåverkan världen över, trots att vi alla vet att det finns en global skillnad i rikedom och levnadsstandard? Enligt antropocen skulle en bonde i Bolivia eller Madagaskar ha samma klimatpåverkan som Elon Musk eller Jeff Bezos.

Men vem skulle i sin vildaste fantasi kunna tro något sådant? Musk och Bezos har ett mycket större avtryck på klimatet än världens fattiga.

100 globala företag har bidragit till 70 procent av utsläpp av växthusgaser

Den 10 juli 2017 skrev *The Guardian* att så få som 100 globala företag har bidragit till 70 procent av världens utsläpp av växthusgaser sedan 1988.

Med andra ord finns det en släng av eurocentrism i idén om antropocen, eftersom den undviker de sociala klyftorna i världen. Något som inte kommer att hjälpa oss i försöket att stoppa de skenande klimatförändringarna.

Även historiskt har klimatförändringar haft en stark koppling till Europa. De europeiska kolonisatörernas framfart på den amerikanska dubbelkontinenten, som betydde död och undergång för miljoner av ursprungsfolkerna både i epidemier, krig och ren utplåning, bidrog till vad som kommit att kallas för "den lilla istiden" under 1600-talet. Kolonialismens spöke härjar även i frågan om klimatförändringarna.

Kolonialismens spöke härjar

Likafullt härjar detta spöke i de föreslagna lösningarna på klimatkatastrofen: samiska marker exploateras för att bygga vattenkraftverk och vindkraftverk som är förödande för den samiska rennäringen och naturen. Eldrivna bilar kräver litium vilket innebär att mineralrikedomar i det globala syd exploateras, som i exempel Bolivia.

Detta sker trots att lösningar kan skapas i människors direkta närhet. Varför fortsätta att bygga enorma anläggningar för energiproduktion, som alltid förr, med solpaneler, vind-

kraftverk och vattenkraftverk när städerna kan bli mer självförsörjande i elproduktion? Vindkraftverk och solkraft kan byggas i städerna och tekniken utvecklas såpass att mindre kan producera mer. Städerna kan också byggas så att de inte är anpassade efter bilar, utan hellre miljövänliga alternativ.

Nog sagt. Det kommer att krävas ansträngningar för att stoppa expresseståget mot klimatkatastrofen. Det kommer inte att ske så länge tanken styrs av kolonialismens spöke. Eurocentrismens idévärld kommer inte att vara till hjälp utan snarare det som hindrar en förändring. Till dig som undrar vad vi ska göra säger jag bara: Välkommen till eurocen!

Stellan Beckman

Bild: Stellan Beckman

Fjärde Världens podkanaler!

Förra året startade vi vår podcast. Intervjuer med Alex Brekke, Manish Chandi, Arvid Bergman, Terry Marttinen, Cathryn Townsend, Kenneth Hermele, Elin Marakatt, Don Kulick, Nina Jakku & Timo Lyyra, och Erik Törnlund har genomförts. Läs mer i Verksamhetsberättelse 2020!

Ljudpodden: <https://soundcloud.com/user-119260122>

YouTube-kanalen: när man till exempel genom att på Google skriva in "Fjärde Världen podden" och sen gå vidare från Facebook.

Under två resor till Västerbotten träffade Fjärde Världens Henrik och Ola Persson samer och forskare i Umeå och Lycksele. I *Fjärde Världen* 3-4/20 besökte de Vårdduo, Centrum för samisk forskning på Umeå Universitet, och hembygdsområdet i Lycksele. Det senare ligger på ett samiskt före detta vinterviste. Resorna avslutades med en klättring på Korpberget där de till slut hittade den 4 500 år gamla hällmålning av en älg som finns där. I det här numret kommer den utlovade intervjun med Peter Steggo.

Peter Steggo – minoritets- samordnare

Till STF:s vandrarhem i Umeå där vi bor kommer Peter Steggo för en intervju vi blivit lovade. Han är minoritetssamordnare i Umeå och vi vill gärna veta vad en minoritetssamordnare egentligen gör.

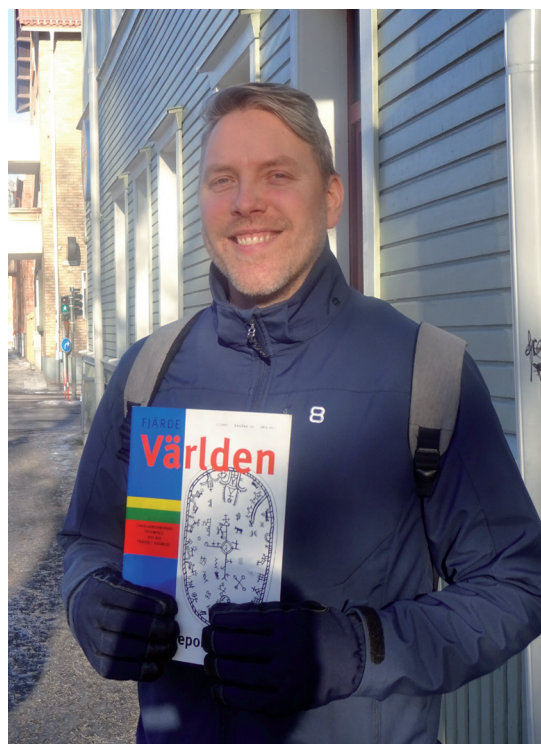
– Vi är en länk mellan de nationella minoriteterna och kommunen, säger Peter Steggo. Jag är anställd av Umeå kommun. Vi är två och jag har fokus på de samiska frågorna. Vi bistår också verksamheter i kommunen som jobbar med nationella minoriteter.

De arbetar i enlighet med "Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk", och då är förskolor och äldreomsorg utpekade frågor.

– Det är en hel del arbete med att få igång förskola på samiska och äldreomsorg med en samisk profil. Det handlar både om att möta minoriteterna och att hjälpa verksamheten med den kompetens som vi har. Vi sitter i samråd och följer upp de här frågorna. Vi bistår till exempel den samiska förskolan med kompetensförsörjning, språkligt stöd.

– Det är ju en utmaning för förskolan att få fram personal som kan de olika samiska språken. Vi har fem samiska språk i Sverige och i förskolan har vi barn som talar tre av dem.

*Peter Steggo utanför STF:s vandrarhem i Umeå med tidningen Fjärde Världen som vi gav honom.
Foto: Ola Persson*

Du ska alltså se till att lagen följs och tillämpas?

– Ja, det kan man säga.

Peter Steggo säger att Umeå har ingått i förvaltningsområdet för samiska sedan 2010. I början fanns inget intresse för en samisk förskola, beroende på att man inte kände till sina rättigheter. Man har varit van att den samiska kulturen har låg status.

Måste ha mycket samiska

– Modersmålsundervisning har man ju haft rätt till, men att kommunen i övrigt ska bistå med service på samiska var man inte van vid. Vi har alltså fått informera om att man har rätt till förskola på samiska. Det är först när man förstår att man har rättigheter som man ansöker om det.

– Det handlar nu om en avdelning med ca tolv barn på en förskola. Ofta har barnen inte samiska med sig hemifrån så man blandar samiska och svenska. Men vill vi att språket ska leva måste vi ha så mycket samiska som vi bara kan.

Har andra nationella minoriteter samma rätt till förskola till exempel?

– Nej, faktiskt inte. Regelverket är lite olika. Rätt till förskola har man i de s k förvaltningsområdena, och det finns förvaltningsområden för finska, samiska och meänkieli. I de kommunerna har man rätt till förskola. I andra områden får man erbjuda förskola, men man måste inte.

Enligt Peter Steggo lever Sverige inte riktigt upp till de konventioner och stadgor man har skrivit under och får kritik för det.

Stockholm är visst förvaltningsområde för samiska och där ska man alltså erbjuda förskola på samiska?

– Ja, så är det. De språk som inte har förvaltningsområden är jiddisch och romani chib, så för de språken har man inte skyldighet att erbjuda förskola.

Vi frågar om han har kontakt med alla de fem nationella minoriteterna i Umeå kommun och om det har byggts upp någon verksamhet för dem.

– Ja, vi har samråd och Umeå har haft förskola på finska sedan 80-talet. Det finns ett vård- och omsorgsboende med två avdelningar för finsktalande. Det finns också ett nätverk för finsktalande personal i socialtjänsten.

Det kulturella efterfrågas

– När det gäller samiska har man samma rätt, men än så länge finns ingen äldreomsorg på samiska, däremot finns det en träffpunkt för samiska seniorer. Och man efterfrågar inte det språkliga utan det kulturella, det som stärker ens identitet – samisk mat och att man får träffa andra samer.

– Sameföreningen genomför språkkurser. Sameföreningen här är väldigt aktiv, vi ska snart ha en samisk vecka – för tjugoförsta året. Det blir konserter, föreläsningar, utställningar och mycket mera.

Hur kom du själv in på den här banan?

– Ja, jag är ju same själv och har läst en hel del samiska och också utbildat mig till lärare, men jag tänkte att det bara var för mitt eget intresse, för att kunna tala med släkten och så. Men så dök det upp en tjänst i Arvidsjaur som samisk koordinatör som det hette då. De sökte just personer som kunde nordsamiska och umesamiska och med en pedagogisk utbildning.

– Det fanns alltså en arbetsmarknad för personer som kunde samiska. Det trodde inte jag.

– Jag är också mycket engagerad i Umeå sameförening och för det pitesamiska språket. Så jag har mycket kontakt med Arjeplog som är den kommun där pitesamiska först och främst talas och där min släkt kommer ifrån.

– Vi har också ett nätverk för samiska minoritetssamordnare i de kommuner som ingår i det samiska förvaltningsområdet och vi träffas ganska ofta. Det är ungefär 20 kommuner, därav alla fjällkommuner ner till Dalarna.

Intervju:

**Ola Persson
Henrik Persson**

Amnesty Sápmi:

Större fokus på samerättsliga frågor

– En samisk kåta, som brändes ner av svenska myndigheter vårvintern 2018 med hänvisning att den var olagligt uppförd, blev en väckarklocka för min del, säger Erik Törnlund som är initiativtagare till Amnesty Sápmi.

– Det blev ett L-ord för mycket. Jag kunde konstatera rasismen mittibland oss, och att vi inte känner till historien om vårt eget urfolk.

Den svenska sektionen av Amnesty International kritiserade kåtabräningen 2018 och krävde en oberoende utredning med avstamp i urfolksrätten och ett garanterat samiskt deltagande.

– Jag insåg att vi måste organisera oss och bli bättre på opinions- och informationsarbete när det gäller samiska frågor och urfolksrätten. Därför tog jag initiativ till att starta Amnesty Sápmi, säger Erik Törnlund.

Amnesty Sápmi är en ideell grupp som bildades våren 2019 och har ett 20-tal aktiva medlemmar runt om i landet. Gruppen driver olika rättighetsfrågor, framför allt gentemot politiker. Det handlar bland annat exploateringen av Sápmi, med vindkraft, gruvor och skogsbruk, men också krav på att arbetet med återbegravning av samiska kvarlevor och återbördande av samiska offergåvor till Sápmi, som finns på svenska museer, ska påskyndas.

Återbegravning av samiska kvarlevor

– När jag berättar att svenska forskare så sent som 1951 grävde upp samiska kvarlevor och förde bort dem till institutioner i södra Sverige blir människor bestörta, säger Erik Törnlund.

På samernas nationaldag den 6 februari högtidlighöll Amnesty Sápmi, tillsammans med Sameföreningen i Uppsala, minnet av 46 samer, vars kvarlevor finns på Uppsala universitetsmuseum, Gustavianum. De planerade tända 46 marschaller – ett ljus för varje samisk person.

Erik Törnlund Foto: Ulrika Bergfors

>>>

– Vi är en grupp som består både av samer och icke-samer och vi kommer från olika platser runt om i landet. Alla bidrar på sitt sätt till aktiviteterna när det gäller att lägga ner tid och energi, vi jobbar ju helt ideellt. Att vi dessutom är "pionjärer" när det gäller samiska rättigheter i Amnestysammanhang gör att vi många gånger måste bryta ny väg, det är både utmanande och givande, framhåller Erik Törnlund.

Kunskaps- och dialogmöte om vindkraft i Sápmi

I mitten av februari planerade Amnesty Sápmi hålla ett kunskaps- och dialogmöte med samiska rättighetsbärare om vindkraft i Sápmi och hur det påverkar samernas traditionella landområden, som redan idag är hårt exploaterad av gruvnäring, skogsbruk och vattenkraft.

– Det saknas absolut inte uppslag och frågor att arbeta med, konstaterar Erik Törnlund.

Sverige får upprepad och hård kritik av det internationella samfundet för att vi ännu inte (efter 31 år) har ratificerat ILO-konvention 169 om urfolksrättigheter. Enligt ILO 169, liksom enligt FN:s urfolksdeklaration, ska urfolkens äganderätt och besittningsrätt till mark och vatten erkännas. En fråga som Sverige driver hårt i andra länder med urfolk genom biståndsmyndigheten Sida.

– Det är pinsamt och ett svek mot samerna. Paradoxalt nog bidrar Sverige med biståndsmedel till att finansiera projekt med urfolksrättigheter i andra länder, säger Erik Törnlund.

– Ett exempel är finansiering av *The Tenure Facility*, en internationell fond för mark- och skogsrättigheter, med huvudkontor i Stockholm, som inrättades 2017. Det är en global organisation, som helt och hållet inriktas på frågor om landrättigheter för lokalsamhällen och ursprungsfolk – i andra länder. Det är pinsamt att regeringen fokuserar på urfolksrätt i andra länder, men inte på hemmaplan.

Stoppa gruvprojekt

I december 2020 uppmanade FN:s rasdiskrimineringskommitté Sverige att stoppa det uppmärksammade gruvprojektet i Rönnbäck utanför Tärnaby och krävde att Sverige ska revidera lagstiftningen så att inga större industrietableringar tillåts i det samiska området utan samernas samtycke. Det bryter mot samebyns egendomsrätt. Kommittén konstaterar även att svensk lagstiftning bryter mot samebyns rätt till en rättvis rättegång.

– Det är inte bara den samiska minoriteten som ska driva frågor om mänskliga rättigheter och folkrätten. Majoritetssamhället har därför ett stort ansvar, liksom regeringen och statsmakten. Det förpliktar, avslutar Erik Törnlund.

Amnesty Sápmi arbetar med följande fokusområden:

- Kolonisering och exploatering av Sápmi
- Ratificering av ILO-konvention 169 om urfolks rättigheter
- Etablering av en svensk sanningskommission om statens övergrepp mot samer
- Repatriering och återförande av samiska kvarlevor och föremål till Sápmi
- Rasism, hat och hot mot samer
- Bibehålla och utveckla de samiska språken - en viktig kulturbärare
- Kunskapsspridning om samer och vikten av att inte glömma Sveriges mörka historiska när det gäller behandlingen av det samiska folket.

Kerstin Andersson

Hemsida: www.amnestysapmi.se

Facebook: <https://www.facebook.com/AmnestySapmi>

Kerstin Andersson

Foto: Sture Gustavsson

*Amnesty Sápmi – Sveaskog
Luokta-Mava*

Amnesty Sápmi summerade år 2020 med att lyfta fram 10 positiva händelser under det gångna året.

1. Att Högsta domstolen den 23 januari gav Girjas sameby rätt mot staten när det gäller rätten att upplåta småviltsjakt och fiske på samebyns område ovanför odlingsgränsen.
2. Att regeringen den 1 juni accepterade flera rekommendationer, som FN:s råd för mänskliga rättigheter har lämnat, bland annat att Sverige ska göra ytterligare ansträngningar för att återspegla samernas tydliga status som ursprungsfolk i lagstiftning om mark och resurser.
3. Att Sametinget i Sverige fick resurser den 9 juni för att genomföra ett förberedande arbete med en svensk sanningskommision om den svenska statens övergrepp mot samer och samernas mänskliga rättigheter.
4. Att det har genomförts två återbegravningar av samiska kvarlevor under året, dels den 20 september i Tärnaby, dels den 21 oktober i Lycksele.
5. Att regeringen i budgetpropositionen den 21 september föreslog inrättandet av ett institut för mänskliga rättigheter i Sverige.
6. Att medlemmarna i Amnesty International Sverige fattade beslut på årsmötet den 4 oktober att Amnesty Sverige under de kommande åren ska fortsätta att utveckla det pågående strategiska arbetet med samerättsliga frågor med utgångspunkt i urfolksrätten, och att strategiska arbetsformer ska utvecklas i nära samarbete med samiska företrädare och rättighetsbärare.
7. Att regeringen i november bad FN-organisationen UNESCO att yttra sig över gruvplanerna i Gállok utanför Jokkmokk. Det är en unik åtgärd som regeringen vidtog för att få svar på om en gruva kan hota fjällområdet Laponias status som världsarv.
8. Att Sveaskog den 19 november fattade beslut om att pausa en planerad avverkning i Luokta-Mávas sameby efter omfattande protester där bland annat representanter från 29 samebyar hade slagit larm. De krävde att "Sveriges skogsbruk blir urfolksinriktat – endast då blir det klimatanpassat".
9. Att Krokoms kommun den 3 december beslutade att inte upplåta kommunens mark till en vindkraftsanläggning. "Samebyns synpunkter är oerhört viktiga. Rennäringen är ett riksintresse och man bryter inte mot ett riksintresse utan vidare" kommenterade Olof Wallgren, ordförande i samhällsbyggnadsnämnden, beslutet.
10. Att FN:s kommitté mot rasdiskriminering presenterade ett historiskt beslut den 7 december. Kommittén påpekar att Sverige har kränkt Vapsten samebys rättigheter på flera punkter när det gäller ett gruvprojekt i Rönnbäck utanför Tärnaby. Sverige har brutit mot samernas rätt till ickediskriminering och samernas rätt till verk samma rättsmedel. Gruvtillståndet måste ses över och då måste principen om fritt och informerat förhandssamtycke (FPIC) för samerna respekteras. FN-kommittén uppmanar också Sverige att se över lagstiftningen så att samernas ställning stärks. Det kan få stor inverkan på kommande planer på utvinning av naturresurser i Sápmi.

Att krama musten ur ett folk

Kinas förtryck mot uigurerna i Xinjiang* väcker avsky världen runt

Fastän repressionen i Xinjiang pågått sedan 1990-talet var det först 2017 som Kinas agerande slog igenom ordentligt i världspressen.

Nu bekräftades de vittnesmål som många uiguriska asylsökande lämnat genom dokumentation från nya källor: satellitbilder som visar nybyggnad av gigantiska lägerartade anläggningar mitt ute i öknen; läckta dokument från regionala myndigheter, däribland specifikationshandlingar kopplat till upphandling av byggprojekt; artiklar i regionens massmedia och platsannonser som efterlyser personal till anstalterna. Amnesty International skrev om anläggningarna 2014.

Mängden omhändertagna ökade markant efter det att Förordningen

Uigurkvinna, Xinjiang.
Foto: Wikimedia Commons

om avradikalisering ("de-extremification") blivit lag våren 2017. I samma veva fick Xinjiang en ny partiordförande, som tidigare tjänstgjort i repressionens Tibet.

I dagens läge uppskattas kapaciteten i anläggningarna till drygt en miljon personer – knappt en tiondel av regionens uigurer. Omhändertaganden uppskattades 2018 till mellan några hundratusen och en miljon. (Siffrorna är högst osäkra då få omhändertaganden registreras. Männskor har bara lyfts bort ur sin vardag, okänt vart.)

Sommaren 2018 rapporterade nyhetsbyrån Agence France Presse att omhändertagandena blivit så vanliga, att grundskolorna på vissa håll fått organisera "välfärdsprogram" för elever vars föräldrar (ena eller båda) förts bort.

Financial Times beskrev liknande förhållanden på annat håll i regionen under samma tid. På särskilt drabbade orter organiseras arbetslag som hjälper kvarvarande familjemedlemmar med till exempel skörden och tyngre arbete.

Beijing dementerar

Beijing och regionens myndigheter tillbakavisar omvärldens kritiska frågor. Lägren, sa man initialt, är yrkesskolor – att de är internatskolor beror på avståndet till "elevernas" hem. Att det var just uigurers och andra muslimers behov av "utbildning" förnekades dock inte. På senare år omtalas anstalterna allmänt som centrum för "omvandling-genom-utbildning" (jiaoyu zhuanhua).

Men, om man nu godtar den förklaringen, hur kommer det sig att

minst var tionde vuxen uigur – män som kvinnor, unga som gamla – plötsligt behöver "omvandlas", alternativt sätta sig på skolbänken? Plötsligt, att döma av hastigheten på anstalternas expansion och problemen med att husera hundratals "föräldralösa barn" – på obestämd tid.

Svaret, menar många som följt utvecklingen, ligger i Xi-regimens recept på att stärka nationen genom att skapa "ordning i leden". Ordning ger stabilitet, stabilitet ökar Kinas styrka. Och "ordning" definieras numera som extrem likriktning, avsaknad av avvikelser – avvikande meningar, avvikande vanor, avvikande kulturella uttryck. Med andra ord: Beijing tycks vilja "få ordning" på regionen genom att "göra om" uigurer, liksom andra minoriteter, till han-kineser.

Ingen rättssäkerhet

Det råder en rättslöshet i repressionen. Tusentals muslimer har tagits från sina hem utan vare sig åtal eller dom. Amnesty redovisar uppgifter om att människor på vissa håll kan ha samlats upp på måfå, för att fylla förutbestämda kvoter.

Minsta felsteg kan utgöra grund för "omskolning", "rehabilitering" eller fängelsestraff. Utomstående forskare och rättighetsorganisationer pekar på att "brottsliga handlingar"

** Kinas regering vill absolut att vi som skriver om Xinjiang, brukar regionens officiella namn: "Xinjiang Uighur Autonomous Region" eller "XUAR". Idag är beteckningen bara en grym ironi. Någon autonomi för uigurer i Xinjiang finns inte.*

Demonstration, Berlin juli 2009. Foto: Wikimedia Commons

i Xinjiang definieras mycket brett. Formella straffskalor saknas. (Ett exempel: "Störande av allmän ordning" kan bestraffas med allt från övervakning till fem års fängelse.) Utrymmet för godtycke är hiskligt stort. Och i ljuset av vissa myndigheters uttalanden om målet för den hårda kontrollen av uigurer – "att avlägsna tumörer", "att utrota ett virus", "att rensa ogräs" – kan man befara att det utrymmet utnyttjas till fullo.

Många påstådda "brott" anses av regimen ha med islam att göra. Det kan handla om något så enkelt som att äga en koran, att ha "abnorm skäggväxt", att avstå från alkohol eller rökning, eller att fasta under ramadan. Även bruket av traditionella muslimska hälsningsfraser kan orsaka särskild övervakning eller omhändertagande.

Att ha en anhörig eller vän i utlandet väcker också misstanke. Många exiluigurer har av den anledningen ombetts av anhöriga att sluta ringa hem eller skicka brev.

Någon "privat sfär" finns knappast för muslimer i Xinjiang idag. Skolbarn förhör om sina föräldrars vanor i hemmet. Uigurhushåll tvingas ta emot etniskt kinesiska "gäster" i sina hem – ibland på veckolånga besök. (Syftet med kampanjen sägs vara att "främja förbrödring" folkslagen emellan.) "Gästerna" är partikadrer eller andra "tillförlitliga" civila, obekanta för värdfolket. De är frågvisa, vill veta "allt" inte bara om värdfamiljen utan även om grannars och ar-

betskamraters förhållanden. Minsta tecken på irritation med frågorna kan väcka misstanke – enligt åtskilliga vittnesmål från uigurer som lyckats lämna landet.

"Gästernas" arbete ger resultat. Agence France Presse redovisar följderna av en större grupp "gästers" besök i byn Akeqie Kanle, på sydvästra randen av Taklamakanöknen, sommaren 2017: Fyra månader senare hade 100 av byns cirka 500 vuxna invånare hämtats från sina hem till omskolning eller fängsligt förvar.

Självklart skadar påtvinget angiveri lokalsamhällets sammanhållning.

Av de tusentals människor som omhändertagits sedan repressionen satte in på 1990-talet är åtskilliga idag "försvunna". Anhöriga vet inte om de ännu är vid liv. Avrättningar har skett. Själv mord likaså. Vittnesmål om tortyr är många.

Allt som nämnts här ovan klassas som brott mot mänskliga rättigheter enligt folkrättsliga överenskommelser som Kina själv har undertecknat.

Lägg till det Kinas state-of-the-art digitala teknologi. Obligatoriska appar loggar individens alla rörelser. Ett heltäckande nätverk av kontrollstationer har uppförts i varje samhälle, där poliser och andra kan kräva att få avläsa inkomna meddelanden och granska samtalslistan i ens mobil. Aktivitet på sociala medier granskas kontinuerligt. Kameraövervakning är

"Alla nationaliteter i Folkrepubliken Kina är jämställda. Staten skyddar alla minoriteters lagliga rättigheter och intressen och säkerställer och främjar jämlikhet, enhet och ömsesidigt stöd bland alla nationaliteter."

Folkrepubliken Kinas grundlag, 1982, artikel 4

"Två av de mest centrala elementen i uigurerens kultur – tron och familjen – bryts systematiskt ned."

BBC News, juli 2020

praktiskt taget heltäckande.

Stora datamängder brukas för att identifiera avvikande beteenden, som sedan kopplas till regimen system med betygssättning av människors vardagsbeteenden (så kallade "social credits").

Ens poäng kan var avgörande, inte bara för ens plats i en bostadskö, utan även för ens rätt att bo kvar där man bor. Alla data – kontoutdrag, intyg, betyg, kontrakt med mera – lagras centralt. Ens brister kan ligga hela slakten till last. Ens barn kan till exempel få problem när de söker till utbildningar, ansöker om pass och så vidare. Ens syskon och föräldrar – oavsett ålder – kan utsättas för förhör och eventuell "omskolning". Människorätsorganisationer ser på sådan bestraffning av hela familjer som en form av kollektiv bestraffning – även det ett folkrättsligt brott.

Våldets växelverkan

Vad är det som styr centralmakten i Kina in på denna destruktiva kurs?

Uigur flicka, Turpan, Xinjiang. Foto: Wikimedia Commons

>>>

Bilden skulle inte vara rättvisande utan att nämna de våldshandlingar i Xinjiang som präglade 1990-talet och 2000-talet fram till 2017. Fredliga protester – mot till exempel kärnvapenproven vid Lop Nor, barnbe-gränsningspolitiken och han-kines immigration till Xinjiang – hade inträffat sedan 1980-talet. De första våldsdåden kom 1990 sedan polisen utövade övervåld mot en fredlig demonstration i Baren, där myndigheter beslutat att stänga en moské bara några få dagar före en muslimsk högtid. Över 50 personer sköts ihjäl; många sårades.

Detta följdes av en lika blodig "upprepningsaktion" på samma ort några få veckor senare. Myndigheter hänvisade till "separatistiska sympatier" hos Barens minoriteter. De följande två, tre åren skedde sporadiska bombattacker mot civila mål, som också krävde människoliv.

Regeringens "Slå hårt"-kam-

panj lanserades 1996 med målsättningen: "Att slå mot fientliga krafter, rena samhället, upplysa massorna." Kampanjen började verkställas i Xinjiang året därpå och trappades upp markant 2001.

2009 inleddes en ny orosperiod. Polis dödade fler än 100 civila i etniska konflikter i provinshuvudstaden Urumqi. Repressionen ökade. Fem år senare hade hela Xinjiang blivit en fullfjädrad polisstat.

Beijing och Xinjians ledning förklarar repressionen mot muslimerna som en reaktion på separatistiskt och/eller islamistiskt motiverat våld. Andra ser snarare en växelverkan mellan ökande repression och polisvåld å ena sidan och terroristhandlingar å den andra. Som flera iakttagare påpekat: När möjligheten till fredliga protester stängs, men skälen till missnöje kvarstår, är det bara en tidsfråga innan människor tar till andra medel.

Gammal uigurman. Foto: Wikimedia Commons

FAKTARUTA

En lång historia i korthet

Oavsett nationsgränser genom århundraden har ursprungsefolken i Xinjiang, varav flertalet är uigurer, varit självständiga. Tack vare två millennier med handel längs Sidenvägen blev regionen mångkulturell, om än fortsatt glest befolkat. Islam kom till uigurererna på 700-talet.

Xinjiang "tillhörde" Kina i cirka 200 år på 1200- och 1300-talet men den kinesiska närvaron var relativt svag. I cirka 500 år därefter växlade Kinas västra gräns – ibland tillhörde Xinjiang Kina, ibland låg det utanför.

Under modern tid har Ryssland och kolonialmakten Storbritannien tävlat med Kina om inflytande över regionen.

Alltsedan Sidenvägens tillkomst har de flesta uigurer bött i spridda samhällen kring oaser i en vidsträckt öken. Oas-samhällena hade relativt få kontakter sinsemellan. Uigurer från andra oaser togs emot som fränder, men ändå främlingar. Enligt flera västerländska historiker var det Kinas intrång i regionen som enade det uiguriska folket. Till och med beteckningen "uigur" sågs vara ett relativt nytt påfund.

Något enhälligt stöd för nationellt

oberoende från Kina – det som nu kallas för "separatism" – har inte funnits bland Kinas uigurer men relationen till centralmakten har alltid varit spänd. Tidvis har spänningarna fått våldsamma uttryck.

1949 införlivades Xinjiang i Maos Kina. Många drar paralleller mellan dagens förtryck och maoisternas utrensningar.

På 1970-talet inträdde en period av liberalisering under Deng Xiaoping. Dongs regim såg landets kulturella mångfald som en tillgång. Uigurer och andra muslimer i regionen uppmuntrades att studera utomlands och att knyta kontakter med muslimer över landets gränser. Staten stödde minoriteternas kulturyttringar. Uigurisk poesi, skönlitteratur och historieber beskrivning publicerades av statliga förlag.

Liberaliseringen avbröts efter Sovjetunionens sönderfall 1989. Uigurerernas rörelser över nationsgränsen förbjöds. Medborgerliga rättigheter började begränsas. Militarisering i regionen tilltog. Efter attackerna mot USA 11 september 2001 anslöt staten Kina sig till det internationella "kriget mot terrorismen". Så maskerades en redan pågående repression. /C.H.

Enligt Dana Carver Boehm, advokat och en skarp kritiker av "Slå hårt"-kampanjen, är Beijings anti-islampolitik inte bara grovt orätt utan även missriktad, då uigurererna traditionellt anslutit sig till sufism – en inriktning inom islam vars fokus är inåtvänd, med betoning på själslig förfining.

Hon påpekar att protesterna bland uigurer och andra minoriteter före 2003 var alla i stort sett sekulära. Först när Beijing gav sig på uigurer-nas tro blev religion en drivkraft i konflikten.

Sovjets upplösning 1989 spelade helt klart en roll. Den satte igång en våg av nationalistisk yra, bland annat i angränsande Tadjikistan och Kazakstan, som över en natt fick självstyre. Den sammanföll också med en nyväckt våg av islamisk fundamentalism internationellt, där ett upplevt behov av jihad spelade viss roll. En tredje faktor är Deng Xiaopings avgång samma år. Dongs liberala hållning gentemot Kinas etniska minoriteter försvann med honom, även den till synes "över en natt". Bland uigurererna kom det som en chock.

Men en sak bör man hålla i minnet: Inte vid något tillfälle fram till 2008 var antalet våldsverkare i Xinjiang fler än kanske ett dussintal indi-

vider. Hade det inte varit klokare att inrikta sig på att ta fast dessa, än att terrorisera ett helt folk?

Så tillvida målet faktiskt varit att återställa lugn.... En del – såväl uigurer som iakttagare utanför Kina – befärar att målet kan vara mycket bredare, och mörkare. Man talar om avsiktlig kulturell utplåning.

Hoten mot minoritetsbefolkningen

Utöver religionsfrihet och den hårda repressionens alla sorger och stressmoment i vardagen finns det ett par andra frågor som särskilt retar uigurerna och andra minoriteter i gemen:

- *Han-migration.* Före revolutionen 1949 utgjorde uigurer drygt 90 procent av Xinjiangs befolkning. Efter sju decennier av statligt sponsrad rekrytering av etniska han-kineser till regionen, har uigurernas andel minskat till 50-60 procent. Till följd av finurliga gränsdragningar inom regionen har uigurer kommit att utgöra en minoritet i de flesta distrikten.

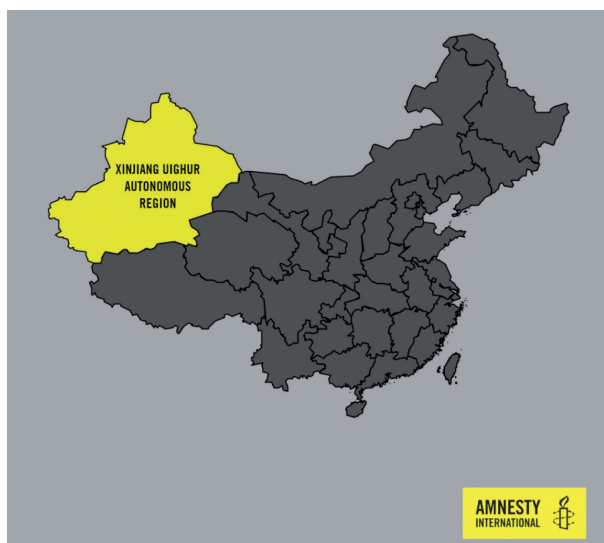
- *Familjepolitiken.* Målet, att par ska ha högst två barn, har lättats för etniska kineser men gäller fortfarande bland Xinjiangs minoriteter. Abort och sterilisering strider mot uigurernas tro; att åtgärderna påtvingas kvinnor, gör knappast saken bättre. Regionens ledning har också infört en politik som avser att uppmuntra unga uiguriska kvinnor att gifta sig med han-kineser. Lockbetet kan till exempel vara löfte om en bättre bostad eller en anställning – förutsatt att parets barn registreras som hankineser.

Framtiden: Är någon "tredje väg" möjlig?

Det råder enighet om att Kinas ledarskap har tragiskt fel när de drar likhetstecken mellan påtvungen likriktning och nationell enighet. Som Nicholas Bequelin, Östasienchef hos Amnesty International, uttryckte saken 2018: "Erfarenheten visar, att människor som utsätts för systematisk diskriminering från statens sida, som den som uigurer och tibetaner utsätts för idag, snarare utvecklar gruppidentiteter baserade på känslor av vanmakt och agg."

De flesta utländska betraktare ser Beijings hårdhänta sätt att möta protesterna som dömt att misslyckas.

*Karta visande
Xinjiang som
en del av Kina.
Från Amnesty-
rapporten "Where
are they" 2018.*

En del framhåller Rysslands politik i Tjetjenien som ett varnande exempel. Under fortsatt och stadigt mer närgånget förtryck kommer minoriteternas självbevarelsesdrift att mana till än hårdare motstånd. Våld föder våld – det borde Xi-regeringen kunna inse.

Samtidigt är de flesta utomstående bedömare övertygade om att Kina aldrig släpper Xinjiang. Regionen är alltför viktig. Områdets strategiskt viktiga läge för Kinas internationella satsning på "Nya Sidenvägen", rika mineraltillgångar som gas och olja, jordbruket och de många försvarsanläggningarna – allt detta talar emot att centralregeringen skulle acceptera en frigörelse. Ytterligare en faktor är att om Xinjiang skulle få bryta sig ut, vad händer då i Tibet, Mongoliet och Taiwan?

Kommer Beijing att ändra sin inställning, kan centralstyret backa från likriktningen och bejaka mångfalden? Om det är meningarna delade.

I nästa artikel tar vi en närmare titt på lägrens ekonomiska roll, samt konsekvenserna av den forcerade industriella utvecklingen i Xinjiang.

Charly Hultén

Läs mer:

Amnesty International: Gross violations of human rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region (1999)
<https://www.amnesty.org/download/Documents/144000/asa170181999en.pdf>

Amnesty International: China: "Where are they" (2018)

<https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/9113/2018/en/>

Nicholas Bequelin: The dark side of the China dream; Erasing ethnic identity. The Diplomat, August 17, 2018

<https://thediplomat.com/2018/08/the-dark-side-of-the-china-dream-erasing-ethnic-identity/>

Dana Carver Boehm: China's failed war on terror; Fanning the flames of Uighur separatist violence. Berkeley Journal of Middle Eastern and Islamic Law 2:1 (2009), pp. 61-124

<https://escholarship.org/uc/item/37j635hs>

Torment of the Uyghurs (ledare); Xinjiang: Orphaned by the state (artikel). The Economist, October 17, 2020

<https://www.economist.com/weekly-edition/2020-10-17> resp.
<https://www.economist.com/china/2020/10/17/how-xinjiangs-gulag-tears-families-apart>

Protester, München 2008.

Foto: Wikimedia Commons

Universitetsnytt

Under rubriken "Universitetsnytt" publicerar Fjärde Världen nyheter från våra universitet och högskolor. Vi redovisar forskningsresultat och akademiska uppsatser.

Uppsala universitet
Foto: David Naylor

Minoritetsstress hos icke-vita bibliotekarier

Den blivande bibliotekarien Milia Rahman skriver ett examensarbete om hur icke-vita bemöts i den direkta arbetsmiljön.

"Kåren är väldigt homogen. På chefsposter finns inte heller så många som är icke-vita. Då kan det vara svårt att vara medveten om och belysa att det finns problem för personal som har annan bakgrund. Men står man där som icke-vit bakom disken kan man inte rymma från att man avviker", säger hon till Biblioteksbladet.

Materialet till hennes uppsats består av intervjuer med åtta personer. Bland annat har de berättat för Rahman om att det är svårt att avancera inom bibliotekarieyrket som icke-vit och att de upplever att det finns ett glastak.

Rahman tar även upp minoritetsstress i syfte att belysa hur hennes informanter upplever arbetsmiljön. Bland annat framgår att de ständigt blir påmind om att de avviker från normen: de blir tilltalade på engelska, personer kan bli överraskade över att de pratar bra svenska och de kan bemötas med kommentaren "förstår du vad jag säger?" även då samtalet förs på svenska.

Källa: <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/forskning/hon-studerar-icke-vit-minoritetsstress-pa-bibliotek/>

Samer saknar inflytande

En ny studie visar att samerna inte har särskilt stort inflytande eller insyn i den forskning som görs på deras kulturarv. Sverige undertecknade FN:s Declaration of the Rights of Indigenous People år 2007. Dokumentet understryker att urfolk ska ha insyn och inflytande över hanteringen av det egna

kulturarvet. I praktiken ser det annorlunda ut.

"Mina resultat visar att samerna sällan blir kontaktade eller involverade i arkeologiska projekt. Arkeologerna utför ofta sitt arbete utan dialog med urfolket. Det gäller i synnerhet inom den kommersiella arkeologin, där det finns en viss konkurrens om uppdragen och företagen vill hålla nere kostnaderna", säger Charina Knutson till tidskriften *Forskning och Framsteg*.

"Nackdelarna med att göra de arkeologiska uppdragen utan samverkan med samerna är främst två: samerna känner sig överkörda och förbisedda, och arkeologerna kan gå miste om viktig information om områdets kulturhistoria."

Undersökningen baseras på en arkivstudie av rapporter om arkeologiska uppdrag i Jämtlands län samt intervjuer med personer som på ett eller annat sätt arbetar med samiskt kulturarv. Projekt som undersökts är främst utredningar inför vägdragningar, kraftledningsarbeten, bygande av vindkraftverk och anläggningar för vinterturism.

Källa: <https://www.forskning.se/2021/01/21/samer-har-obetydligt-inflytande-over-det-egna-kulturarvet/>

Modell för att mäta rasism ska provas under 2021

Mångkulturellt centrum, i samarbete med Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism (Cemfor), kommer under 2021 pröva en metod för att mäta ojämlikhet kopplad till etnicitet, hudfärg och religion. Metoden benäms *Balingsholmsmodellen* och under året kommer ett pilotprojekt att genomföras. Modellen beskrivs som möjlig att anpassa för kommunal

och nationell nivå. Den kräver minst 300 000 invånare för att bli statistiskt relevant.

Källa: https://mkcentrum.se/kan-rasism-matas-av-edda-manga/?fbclid=IwAR3oavJGaBgDHDVouN_nzzxzBBgzhJoafIdaV2o8wgYXL6hwyPMHIZDlM8

Bostadssituationen drabbar romer hårdast

En ny studie från Uppsala universitet lyfter fram den marginalisering som drabbar romer i det svenska samhället. Forskarna Irene Molina och Dominic Teogorescu har följt romska gatuarbetare som rest till Sverige. Väl framme i Sverige drabbas de av hemlöshet, hårda väderförhållanden, rasism och diskriminering. Studien bygger på intervjuer med 15 romer i Uppsala mellan 2016 och 2018 samt fältobservationer i de rumänska byar där informanterna vuxit upp.

"Erfarenheter av rasism är otvivelaktigt en del av deras vardag och detta bör vi prata mer om. Diskussionen om romer i Sverige handlar mycket om att förbjuda eller tillåta tiggeri, men det är sällan man lyfter frågan om antiromsk rasism i den offentliga debatten", säger Irene Molina i ett pressmeddelande.

Det framgår även att romerna är en av de grupper som har allra mest osäkra bostadsförhållanden i Europa. Något som varit fallet sedan långt baka i historien. Gruppen drabbas även hårt av rasism. I Rumänien ser statstjänstemän romer som "parasiter". I Sverige blir de utsatta för kränkningar och förolämpningar samt en hel del fysiskt våld.

Källa: <https://uu.se/nyheter-press/nyheter/artikel/?id=16182&typ=artikel&lang=sv>

Kriget i Västsahara har blossat upp igen

Den 23 november 2020 blossade kriget upp mellan Marockos trupper och Polisario, kunde Sahrawi Voice rapportera. Detta innebär att den 29-åriga överenskommelsen om eld upphör mellan ockupationsmakten och rebellstyrkan är till ända. Enligt Democracy Now inleddes konflikten med en blockad från civila om ett marockanskt vägbygge, som man ansåg stred mot överenskommelser mellan parterna.

Beslutet från Polisarios sida beror enligt en artikel i CNN på att Marockos trupper rört sig längs gränsen på ett sätt de tolkat som en provokation från Polisarios sida.

Trots att Marockos regering officiellt menar att man värnar om avtalet kring eld upphör, har de likväl börjat ta till militära medel gentemot rebelltrupper och civilbefolkningen.

Sedan avtalet om eld upphör har brutits har Sahrawi Voice kunnat rapportera om tilltagande repressalier från marockanska myndigheter gentemot civilbefolkningen, däribland avspärningar runt hus och andra former av övervakning.

Källor: CNN, Democracy Now, Sahrawi Voice

100-årsminnet av den blodiga söndagen i Irland 1920

Den 21 november 2020 hölls 100-årsminnet över den blodiga söndagen, eller *Domhnach na Fola*. Bland annat producerade Gaelic Athletic Association (GAA) en video på sin YouTube-sida den 11 november i syfte att minnas offren som avled under den blodiga söndagen 1920.

Bakgrunden till den blodiga söndagen kommer från då konflikten mellan IRA och Storbritannien som var starkast under tidigt 1900-tal. Brittiska trupper omringade en arena i Croke Park, Dublin, där två fotbollslag spelade mot varandra, och började skjuta mot civila. Uppemot fjorton människor miste livet varav tre var barn.

Begreppet blodiga söndagen har även använts om massakern den 30 januari 1972 då katoliker i Nordir-

land protesterade mot Storbritanniens politik. Den gången sköts uppemot 13 demonstranter av brittiska soldater och 13 skottskaades.

Källa: Gaelic Athletic Association (GAA), Wikipedia

Kartläggning av rasism hos myndigheter

I ett pressmeddelande från regeringen meddelar man att *Forum för levande historia* har fått i uppdrag att "kartlägga kunskap om människor erfarenhet av rasism i kontakt med svenska myndigheter och andra offentliga verksamheter."

Regeringskansliets sakråd och uppgifter i media har blottlagt behovet att göra denna kartläggning. Människor har gått ut med att man upplever att deras etniska tillhörighet lett till negativ särbehandling i kontakt med offentliga verksamheter. Det har handlat om kontakt med vården och rättsvårdande myndigheter.

Man skriver även att det inte finns någon samlad bild av kunskapen om människors erfarenheter av rasism i kontakt med myndigheter och offentlig verksamhet.

Kartläggningen ska "omfatta en redovisning av forskning och andra relevanta studier och en sammanfattning av deras resultat."

Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 24 september 2021 och ska bland annat innefatta en samlad analys utifrån innehållet

i kartläggningen av kunskapsläget samt en analys om vilka kunskapsluckor som finns.

Källa: Regeringskansliet

Europarådet rekommenderar Sverige att förbjuda språkdiskriminering

I Europarådets senaste rapport om hur Sverige lever upp till sina skyldigheter om att skydda de nationella minoritetsspråken rekommenderar man Sverige att språk görs till en diskrimineringsgrund. Detta rapporterar Sveriges radio finska.

Man menar även att Sverige bör utöka undervisningen i och på de nationella minoritetsspråken. Det är inte första gången som Sverige får en sådan rekommendation i en rapport från Europarådet om minoritetspolitiken riktad till de nationella minoriteterna.

Aleksandra Oszmianska-Pagett, som är vice ordförande i Europarådets expertkommitté för minoritetsspråksstadgan och även ansvarig för rapporten som berör Sverige, säger till Sveriges Radio Finska att hon är "chockad över att det finns fall i Sverige där elever blivit tillsagda att inte prata sitt minoritetsspråk, så som finska, i skolan."

Källa: https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=185&artikel=7619593&fbclid=IwAR2SbphJM3kUuW-ByBaxJL3oyTAMM-KX_D3qSfTTQ3GxiW6iksurAh_JKig

Finnskogarna kan bli erkänt som världsarv

De så kallade finnskogarna, där de skogsfinska bönderna bosatte sig under 1600-talets senare hälft, kan bli ett världsarv.

Det är bland annat Värmlands museum, tillsammans med flera andra aktörer, som ansöker att Unesco ska klassa finnskogarna som ett världsarv. Om det blir godkänt kan finnskogarna bli Sveriges sextonde världsarv.

Till SVT säger projektledare Birgitta Elfström att man tror att finn-

skogen har en väldigt stor chans att bli ett världsarv eftersom det är unikt.

"Vi har valt att lyfta fram kvalitéer som vi tror är viktiga idag", säger Elfström och nämner till exempel naturens betydelse för människan, rapporterar SVT.

Källa: <https://www.svt.se/nyheter/utiset/svenska/darfor-ska-finnskogen-bli-ett-varldsarv?fbclid=IwAR3LV953q7gOarsFF5bxMjfg2QSWMJ8tNo5D-PT41GhaLvvSivQowwao-F5o>

När döda människor blir ett svenskt kulturarv

I december 2018 befann jag mig tillsammans med andra sverigefinska aktivister på ett möte med representanter från Karolinska Institutet. Samtalsämnet var de **mänskliga kvarlevor med finsk anknytning** som finns i KI:s samling.

Lagom till mötet hade Kommittén för återlämnandet av finska kvarlevor - som vi valt som namn för vår aktivistgrupp - formulerat en skrivelse som vi lämnade in till KI med våra krav på repatriering av dessa finska kvarlevor.

I skrivelsen krävde vi bland annat identifikation av dessa kvarlevor och varifrån de togs, att de skyndsamt återförs till sina respektive hemförsamlingar i Finland och att KI ska formulera "en ursäkt riktad till undertecknade och de grupper undertecknade företrädare" såsom "släktingar och sverigefinnar." (1)

Inledningsvis framstod det som att KI var vänligt inställda till att möta oss och föra en dialog, men under själva mötet verkade det desto mindre trovärdigt att de skulle möta våra krav på ett respektfullt sätt.

Bland annat påpekade Eva Åhrén, enhetschef för medicinens historia och kulturarv, att de som satt med och representerade, inklusive hon själv, alla hade någon koppling till Tornedalen eller sverigefinnar. Som om det skulle ge oss i aktivistgruppen någon känsla av rättvisa i själva frågan.

Sedan detta möte har vi som hållit kontakten med KI fått olika budskap från dess representanter. Visserligen publicerade KI ett svarsbrev till Kommittén, där man bland annat bad "förbehållslöst om ursäkt för den brist på etiska hänsyn representan-

ter för Karolinska Institutet visade i Finland [under 1870-talet] vid detta tillfälle."

Man försäkrar även i detta brev att hela deras samling av mänskliga kvarlevor "förvaras på ett säkert och värdigt sätt, och är inte föremål för naturvetenskaplig forskning eller utställningsföremål." De avslutar sitt brev med att understryka att deras "ambition är att ta ansvar för det som skett och tillse att samtliga mänskliga kvarlevor hanteras med vördnad och respekt." (2)

Medial uppmärksamhet och värdig bemötande

En klart märkbar skillnad i KI:s bemötande i mejlutväxlingar oss emellan är dock tydlig från december 2018 till cirka ett år senare. När mötet hölls, fick det en hel del uppmärksamhet i svenska nyhetstidningar, av en omfattning som andra medlemmar i aktivistgruppen påpekade sällan ges sverigefinska frågor. Inte bara Sveriges radio och Sveriges television skrev om nyheten. Även Aftonbladet tog upp den, och även en del andra större svenska nyhetstidningar och lokala tidningar.

I Finland kom intresset att växa för de finska kvarlevorna, bland annat i större tidningar, som valde att skriva längre reportage om detta. Även Finlands president Sauli Niinistö kom att uttala sig om frågan.

I skrivande stund är relationen mellan vår aktivistgrupp och KI tämligen kylig. Den 2 september 2019 skrev Maria Josephson till oss att deras fokus "ligger nu på det omfattande arbetet med att kartlägga och dokumentera samlingen, för att på så vis ytterligare kunna belysa dess historia och tillkomst."

Mejlet avslutas med att KI "hoppas också att kommittén har förståelse för behovet av arbetsro i denna process." Men även efter att vi i aktivistgruppen gav KI nästan ett halvårs av

denna "arbetsro" har väldigt lite hänt i fråga om de finska skallarna.

Med näbbar och klor

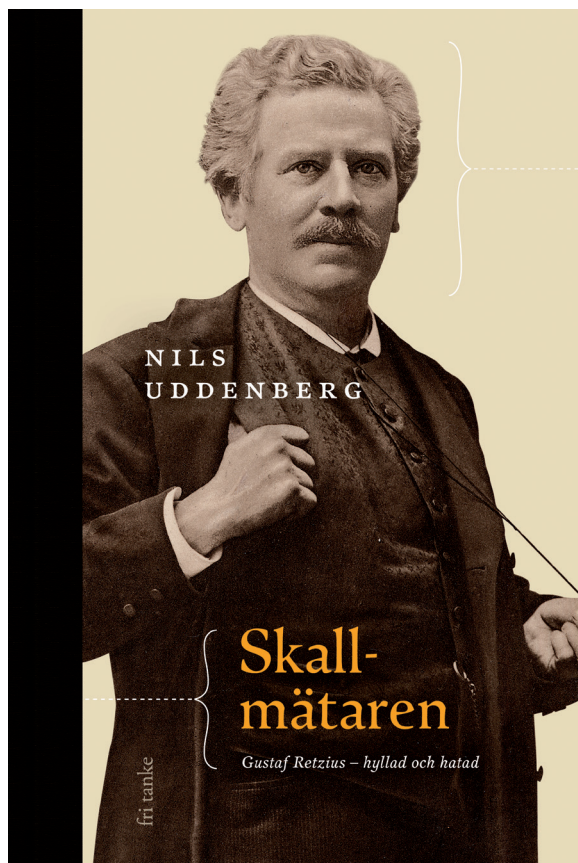
Att KI egentligen inte ville ha medial uppmärksamhet kring sin samling av mänskliga kvarlevor, eller bemöta oss i aktivistgruppen på ett värdigare sätt, var dock inte det enda som fick många av oss i aktivistgruppen att undra om inte KI:s innersta önskan var att behålla de finska kvarlevorna.

Sedan frågan fick bred medial uppmärksamhet kom KI:s representanter att ge en del märkliga uttalanden i medier som gav oss det intrycket.

Själva historien bakom de finska kvarlevorna tillkomst var något som man mer än gärna ville tona ner. Exempelvis påpekade Eva Åhrén under mötet i december 2018 att **Gustaf Retzius** inte alls var någon rasbiolog eller hade någonting alls med rasforskning att göra för att "det hette inte så på den tiden" och även att "mycket av det som gjordes av anatormer på 1800-talet görs av genetiker idag". Det finns dock mycket forskning som visat att Retzius bidrag till rasbiologin världen över är väldigt stor.

Retzius' resa till Finland under 1870-talet då han även grävde upp de finska skallarna har behandlats av historiker, däribland Pia Laskar, som påvisar att Retzius ville motbevisa den preussiske rasforskaren Virchow som menade att finnar var blonda och ariska. (3)

KI beskriver i sitt svarsbrev till kommittén utgrävningarna som "utan tvivel opportunistiska" då de "drog fördel av att lagstiftningen för skydd av äldre kyrkogårdar i Finland vid tiden var ofullständig". Med hänvisning till detta anser inte KI att det är riktigt att benämna det hela som en gravplundring i ren juridisk bemärkelse. Visst, KI erkänner i texter och mejl som författats i korrespondens med oss i Kommittén att det

Boken "Skallmätaren. Gustaf Retzius – hyllad och hatad" av Nils Uddenberg (Fri Tanke 2019), recenserad i FV 3-4/19.

inte var etiskt eller rätt och riktigt handlat, men för Kommittén har det inte handlat om att skapa en juridisk process kring själva utgrävningen utan att sätta fingret på vad det faktiskt var: En gravplundring.

Dessutom har KI sagt att det måste komma en officiell begäran från en finsk myndighet för att något återlämnande ska bli aktuellt. I kommitténs arbete kom vi kontakt med Pälkäne församling, vilket är en del av det finska myndighetsväsendet, och således en statlig myndighet. De tog i sin tur kontakt med KI. Dock verkar det som om denna kontakt med en statlig myndighet, som dessutom har en historisk koppling till de mänskliga kvarlevorna, inte var särskilt intressant för KI.

Vems kulturarv?

Rent juridiska frågor och byråkratiska kullerbyttor åsido, är kanske en av de märkligaste sakerna som sagts från någon av KI:s representanter kring "värdet" av dessa kvarlevor. I ett e-post-meddelande till Undervisnings- och kulturministeriet (UKM) i Finland den 28 mars 2019 skriver exempelvis Maria Josephson att "vår bild här i Sverige är att denna fråga blir alltmer aktuell och politiskt brännbar. Samtidigt rör det sig om gamla samlingar som utöver den symboliska och känslomässiga laddning de bär på också har ett historiskt värde."

Formuleringen kring "historiskt värde" är kanske inte så märkvärdig vid en första anblick, men är detta historiska värde en anledning till att man inte vill återlämna mänskliga kvarlevor till sin rättmätiga vila?

Det finns här en tråd mellan det Maria Josephson skriver och en generell syn på återlämnande av kulturarv (såväl mänskliga kvarlevor som materiellt kulturarv) bland vissa svenska arkeologer. En artikel i Forskning och Framsteg från 2009 tar upp frågan om repatriering av mänskliga kvarlevor som identifierats som samiska. Kvarlevorna grävdes upp ur Rounala kyrkogård, som ligger utanför Kiruna, under början av 1900-talet. I artikeln intervjuas bland annat arkeologen och osteologen Liv Nilsson Stutz som menar att "[p]roblemet är att den till synes goda repatrieringen blir en del av en kamp om det förflutna" och lite senare att "[d]et är bra att lagarna finns, men jag undrar om inte så här gamla fynd snarare ska betraktas som vår gemensamma mänskliga historia." (4)

En minst sagt cynisk och skeptisk ton kring minoriteter och urfolks kapacitet att själva förvalta sin historia genomsyrar artikeln via de intervjuade experterna, som främst kommer från majoritetssamhället.

När Lyckseles samiska förening sommaren 2019 via en ceremoni fick tillbaka kvarlevor från 25 individer

skrev Staffan Eng i Populär Arkeologi en artikel med titeln "beforska eller begrava". I den artikeln intervjuar han bland annat osteologiprofessorn Elisabeth Iregren som visserligen menar att det är bra att svenska kyrkan bett om ursäkt "för sina tidigare försyndelser mot samerna". Samtidigt uttalar hon sig att "återbegravningar är en helt annan sak [...] eftersom det innebär att vi förstör historiska dokument." (5) Och där har vi det igen, men i formuleringen "historiska dokument" även när det handlar om mänskliga kvarlevor.

Emedan det finns många nya rön och riktlinjer kring frågan om repatriering av mänskliga kvarlevor och kulturella föremål, verkar majoritetssamhället inte alltid särskilt intresserad av att göra sitt för rättvisan. Ibland jämför man återlämning av mänskliga kvarlevor med exempelvis haisla-folkets totempåle, som återlämnades efter att ha stått på Etnografiska museet i Stockholm. Man menar att den bara lämnades i naturen, som man trots allt ska göra med en totempåle enligt haislafolkets egna seder.

Denna misstänksamhet gentemot minoriteter och urfolks förmåga att avgöra hur deras historia, minnen och seder ska hanteras är också vad som drabbat den sverigefinska aktivistgruppens försök att få KI att lyssna på kraven av återlämning. Medan majoritetssamhället inte alltid vill erkänna sitt koloniala förflutna, verkar man mån om att behålla det "kulturarv" man tillskansat sig med koloniala praktiker.

Stellan Beckman

Noter:

(1) Kommittén för återlämnande av finska kvarlevors brev till KI, 2018

(2) Brev till Kommittén för återlämnande av finska kvarlevors, Dnr: 2-7418/2018

(3) Laskar, Pia (2017). "Den finska rasen och görandet av svenskar" i *Hübinette, Tobias (red.), Ras och vithet: Svenska rasrelationer igår och idag. Lund: Studentlitteratur.*

(4) Björkman, Jenny. "Välnadstvisterna - ska de döda begravas eller studeras?" *Forskning och Framsteg* 1/3-2009.

(5) Eng, Staffan. "Begrava eller beforska?". *Populär arkeologi* 1/2020.

Varifrån kommer det engelska ordet "Gypsy"?

Fig. 371.—A Gipsy Family.—Fac-simile of a Woodcut in the "Cosmographie Universelle" of Munster: in folio, Basle, 1552.

En romsk familj avbildad i Centraleuropa år 1552.

Ett ord kan ha en intressant historia. Här reder Robert Brisenstam ut viktiga aspekter på, och bakgrunden till, det engelska begreppet "Gypsy". Han uppmanar också till att idag generellt använda romers självbenämningar, hellre än den flora av utifrån skapade namn som inte är romers namn på sig själva.

"Gypsy", eller "Gipsy", kan skrivas med antingen stor eller liten begynnelsebokstav. Detta kan – beroende på vem man frågar – ha större eller mindre betydelse. Etnonymer, det vill säga folknamn, brukar på engelska stavas med stor begynnelsebokstav; att skriva "gypsy" med liten begynnelsebokstav blir då att på sätt och vis underkänna romer (1) som jämlikar i bemärkelsen att man direkt eller indirekt påstår att romer inte är en etnisk grupp som alla andra etniska grupper.

"Gypsy" som etnonym stavas med stort G

Det är inte ovanligt att "Gypsy" med stor begynnelsebokstav betecknar en etnicitet medan "gypsy" med liten begynnelsebokstav betecknar en livsstil,

som användaren av begreppet anser stämmer in på egna uppfattningar om vad en "gypsy" är eller borde vara. Det kan handla om allt från genuint romska saker till sådant som inte har någon särskild koppling till någon etnisk grupp alls, exempelvis stöld. Jämför det engelska begreppet "gyp" eller "to be gyped" om att bli bedragen.

Begreppets rötter i det bysantinska riket

I Östrom kallades romer "athinganoi" i plural ("athinganos" i singular), det vill säga "oberörbara" eller "rör inte". Härifrån kommer begreppen "zigenare", "tigan" etc. i olika språk. Romer kom att kallas så på grund av en sammanblandning där de misstogs för att vara en eller annan kättarsekt som gick under samma benämning. I Öst-rom kallades romer även för "aiguptos", det vill säga "egyptier". Detta kan ha berott på att romer fick inkomster från bland annat spådom och att det fanns en allmän tendens att kalla alla som sysslade med spådom och dylikt för just "egyptier".

Utanför staden Modon, eller Methoni, på Peloponnesos i nuvarande Grekland skall det ha funnits en kulle som kallades "Lilla Egypten" och som befolkades av romer som sysselsatte sig med metallarbeten. Detta nämns av Angus Fraser i boken "The Gypsies" med hänvisning till en källa

från 1400-talet. Jag diskuterade en gång denna sak med den resanderomske konsthistorikern och författaren Richard Magito Brun (som var en av författarna till boken "Eisfeldt - en surrealistisk familj", som bland annat berör delar av den romska historien). Denne påpekade att Frasers källa levde ett sekel efter de romer som källan menade skulle ha levt i det område som betecknades "Lilla Egypten". Frasers källa skulle således inte vara en förstahandskälla. Dessutom finns det andra källor som menar att "Lilla Egypten" kan ha legat i närheten av Izmir eller Antiokia, men dessa uppgifter är enligt min mening mindre förekommande i litteraturen.

Begreppets inträde i Västeuropa

När romer kom till centrala, västra, norra och södra Europa med början på 1400-talet sade de att de kom från Lilla Egypten. I England, Frankrike och Spanien kallades de då för "Gypsies", "gitanes" och "gitanos". I norra Tyskland och Sverige benämndes i regel inte de romer som kom på 1400-respektive 1500-talen av sin icke-romska omgivning med begrepp som avspeglade vad de själva sade sig vara.

Engelsmännen, fransmännen och spanjorerna hade ju börjat kalla romer för "Gypsies" med mera eftersom romerna själva sade sig komma

far ofta i papperskassar, spetsunderkläder för kvinnor samt hundar.

Den negativa klangen i "Gypsy" har också att göra med att "zigenare", "zigeuner", "tigan" och andra liknande ord oftast översätts till "Gypsy" på engelska. I den mån "zigenare" uppfattas som negativt på svenska eller andra språk förs då negativiteten över till engelskan. Negativiteten överförs dels av antiziganistiska skäl av de som uttrycker sig negativt om romer och dels av romer som inte förstår varför romska självbenämningar inte kan användas och respekteras. Ty frågan om självbenämningar är central i detta sammanhang.

Varför kalla någon "Gypsy" om vederbörande kallar sig "romanichal", "rom" eller något annat? Vem vill kalla sin nästa för "tattare" eller "Gypsy" om man vet att orden har en negativ klang? Varför använda begreppet "Gypsy" som benämning på alla världens romer om många romer använder andra självbenämningar och de romer som händelsevis använder "Gypsy" som självbenämning kanske avgränsar användningen av begreppet till enbart vissa romer? Å andra sidan har jag hört att det händer att i varje fall vissa romanichal-romer använder "Gypsy" som självbenämning, precis som det finns enstaka romer som på svenska kallar sig själva "zigenare".

Bidragit till Europas blomstring

Romanichal liksom resande, sinti och andra romska grupper som kom till Västeuropa under medeltiden (och då återopade ett ursprung från Lilla Egypten) använder inte begreppet "rom" som självbenämning. För oss betyder romani-ordet "rom" bara "man" eller "make". Romer med rötter

i östra Europa kan däremot använda romani-begreppet "rom" som etnonym beträffande de romer som de anser vara romer.

Det svenska ordet "rom" har dock en vidare betydelse och innefattar alla romska grupper oavsett självbenämningar. Det finns också både romska artister och kulturella verk, där romer har haft en framträdande roll i skapandet, som använder begreppet "Gypsy", till exempel musikgruppen "Gipsy Kings".

Vidare är det vanskligt att använda begrepp som idag är allmänt vedertagna när man talar eller skriver om personer som levde för flera sekler sedan och kanske hade andra självbenämningar.

Det finns orter, platser och kulturella verk vars namn innehåller begrepp såsom "Gypsy", "tattare" eller "Zigeuner". Dessa namn varken kan eller bör ändras, eftersom de bär vittnesbörd om såväl romers och ickero-romers gemensamma historia som antiziganismen romer har fått utstå av sin omgivning och det faktum att romer har bidragit till Europas kulturella och ekonomiska blomstring.

I ljuset av allt detta är begreppshand-teringen i frågor som rör romer ofta ett etiskt dilemma. Vill man vara på den säkra sidan och visa hänsyn och göra ett gott intryck när man talar med eller om romer, bör man i det längsta använda berörda personers självbenämningar och undvika att kalla romer "Gypsy", "Zigeuner", "zigenare", "tattare", "tigan" med mera.

En anekdot

Vissa ickero-romer som jag har träffat envisas med att använda "Gypsy" och andra liknande begrepp på olika språk som exonymer på romer oavsett våra självbenämningar, ofta med motiveringen att begreppen är gamla och vedertagna.

Här kommer jag att tänka på en händelse i min barndom. Efter att ha flyttat till en viss by i Småland började jag i byns förskola. I klassen fanns en pojke som hette Adam och en annan som hette Eskil (2). Jag började kalla Adam för Eskil och Eskil för Adam. Först sade pojkarna ingenting. Med tiden började de dock knorra över det av mig påkomna namnbytet.

Till slut började Eskil gråta och klagade hos lärarinnan, som före-

brådde mig att jag bar mig illa åt. Mitt svar på lärarinnans förebräelser var att jag alltid hade kallat Eskil för Adam och Adam för Eskil och att de minsann inte hade klagat från början.

Denna anekdot tjänar väl som en illustration av mina upplevelser som vuxen när jag och andra i det romska civilsamhället har argumenterat för att människor i vår omvärld skall sluta kalla romer "zigenare", "tattare", "Gypsy" (eller andra begrepp som i och för sig kan vara acceptabla men som inte är självbenämningar för de romer som blir tilltalade eller omtalade) och istället använda våra självbenämningar.

Robert Brisenstam

jur. kand. och fil. kand.

Noter:

1. I artikeln används det svenska begreppet "rom" ("romer" i plural) som benämning på alla romska grupper oavsett självbenämning för att så långt som möjligt respektera olika romska grupper men samtidigt underlätta för läsaren att följa med i texten. "Rom" är ett i Sverige vedertaget samlingsbegrepp som används som benämning på den nationella minoriteten romer.

2. Av hänsyn till de berörda personerna har jag bytt ut deras namn mot fing-erade namn.

Källor:

Alinčová, Milena, Byzanz - Legacy of Sojourn of Roma in Byzantium in Roma language (Romani), ROMBA-SE: Didactically edited information on Roma.

Brisenstam, Robert, Romers delaktighet i svenskt samhällsliv – en återblickande översikt. Historielärarnas förenings årsskrift 2015, red. Bengt Nilsson Council of Europe, From India to Europe, Factsheet on Romani History.

Drabbrikan, www.drabbrikan.se

Eisfeldt, Sonny, Nilsson Eisfeldt, Ann-Charlotte och Magito Brun, Richard, Eisfeldt – en surrealistisk familj, Bohusläns museums förlag 2014

Fraser, Angus, The Gypsies, andra upplagan, Oxford, Blackwell 1995

The Patrin Web Journal 20210101

The Romani Archives and Documentations Center (RADO) radoc.net 20210101 Romani E Journal

Zemon, Rubin, History of the Balkan Egyptians, Factsheet from the Council of Europe. Wikipedia

Massajernas hemlighet

Massajkvinna i Tanzania med traditionella prydnader.
Foto: Wikimedia Commons

Massajerna är ett boskaps-skötande folk i Kenya och Tanzania i östra Afrika. De är kända för att ha en extremt kolesterolrik kost, baserad på mjölk, kött och blod som de får från sina kor. Speciellt är det moranerna, de unga krigarna, som intar den här födan.

Massajfolket (skrivs ibland också maasaier) är halvnomader och deras språk, *maa*, tillhör den nilo-sahariska familjens. Det är släkt med språken hos nuer- och dinkafolken. Bara i Kenya är massajerna idag över 800 000 till antalet.

Det har länge framstått som gåtfullt hur massajer kunnat ha så bra hälsa i olika undersökningar, trots att man får i sig så mycket, enligt många hälsoinstruktioner, skadligt fett från animalisk kost. Massajer är

oftast magra och har sällan hjärt-kärlsjukdomar. 'Det här beror på något genetiskt', var länge den gängse gissningen.

Kaloriförbränning och fysisk aktivitet

Två kvinnliga forskare hörde till dem som till slut lyckades ge en bättre förklaring till gåtan: Julia Aneth Mbali-laki i Tanzania fick i samarbete med norska forskare fram att massajer varje dag förbrukade 2 500 kalorier medan stadsborna i hennes undersökning endast förbrukade mellan 891 till 1 500 kalorier. Och enligt professor Mai-Lis Hellénus vid Karolinska Institutet skulle vi behöva gå två-fyra mil om dagen för att uppnå massajernas nivåer av kaloriförbränning och fysisk aktivitet.

Många massajer ägnar i stort sett hela dagarna åt att följa sin boskap. De går två mil eller mer. Varje dag.

Henrik Persson

Till minne

Kenneth Dinér

Kenneth Dinér, Svensk-Indianska förbundet, har avlidit.

Kenneth Dinér var verksam ända in i det sista. Vi planerade för rådseldar bara någon dag innan han gick bort. Jag har många positiva minnen från gemensamma aktiviteter, som föreläsningar och workshops om ursprungsfolk.

Kenneth hade ett stort hjärta. Han värnade om sina bröder och systrar i ursprungsfolk i Nord- och Sydamerika och skickade kontinuerligt pengar för att stötta dem.

Det var Kenneth, han tänkte på de som hade det sämre och prioriterade bort sig själv.

Hans hjärta fanns också hos barn och ungdomar på hemmaplan. Han

Kenneth Dinér. Foto: okänd

jobbade med projekt för att stötta de behövande och utsatta i samhället och kommande generationer.

Han värnade också mycket om sin familj och kärleken som fanns där.

Man skulle kunna skriva en hel bok om hans engagemang i *Svensk-*

Indianska förbundet och det stora arbete han gjorde för att belysa ursprungsfolkens liv och historia. Han besökte flera gånger navajofolket eller som de själva kallar sig, *diné*.

Med kärlek i mitt minne och hjärta,

Ove Kvilegård Svensson

FFV-rockmärken

Av metall, en aning större än loggan som syns i redaktionsrutan på sidan 2. Pris 20 kronor. Finns att köpa via föreningen, e-post f.varlden@gmail.com.

*Från ett kärnvapenprov, Baker-explosionen, vid Bikiniatollen i Mikronesien
den 25 juli 1946. Fotokälla: Wikimedia Commons*

Fjärde Världen kräver att Sverige skriver på FN:s kärnvapenförbud

Atombomberna över Hiroshima och Nagasaki var resultatet av hemliga kärnvapenprov i Los Alamos i New Mexico i sydvästra USA. Där konstruerades och testades den första atombomben. Landområdet tillhörde ursprungligen keres-talande pueblofolk. Men kolonistörer hade med myndighetsgodkännande trängt in och upprättat rancher där redan under slutet av 1800-talet.

Den 24 oktober 2020 deltog Fjärde Världen i ett upprop undertecknat av 65 svenska organisationer, med kravet att Sveriges regering måste ratificera FN:s nya konvention om kärnvapenförbud. Det publicerades i *Aftonbla-*

det/Debatt samma dag. Varför? Vad har kärnvapen med ursprungsfolk att göra? Vi ska titta på några exempel:

Brittiska kärnvapenprov skedde i Australien 1952 till 1958. Totalt 21 tester, varav 9 på maralingafolkets område, de övriga på Christmas Island och ön Kiribati. Australisk ursprungsbe-folkning drabbades och fördes bort från sina områden. Många utsattes för strålning, både från proven och från kvarvarande radioaktivitet.

Över 200 provsprängningar i Stilla havet

Över 200 kärnvapenprovsprängningar utförda av Frankrike och USA har också skadat liv och hälsa för invånarna på öar i Stilla havet. Den 31 oktober 1954 provsprängde USA bomben *Castle Bravo*. Stora mängder radioaktivt nedfall fördes österut och föll över bebodda öar som Rongelap och Rongerik. Invånarna på de närliggande Bikini och Enewetak hade

evakuerats. Men invånare på Rongelap har berättat hur nedfallet kom som en snöstorm över deras ö, det blev ett två centimeters lager på marken. De som utsattes för nedfallet visade symptom på strålsjuka: Kräkningar, diarré, klåda och brännskador på hud, ögon och mun. Brännskadorna var stora, och håret föll av på många de påföljande veckorna.

Den 11 september 1966 är Frankrikes president Charles de Gaulle i franska Polynisien, på skeppet *de Grasse*. Presidenten får själv sätta igång provsprängningen: Timmar senare täcks hela Tuamotu- och Sällskapsöarna, där Tahiti ingår, av radioaktivt nedfall. Några dagar senare når nedfallet Samoa, Cooköarna och Fiji. Berättelserna från invånarna om hälsoskador är desamma som från Rongelap. Svensken och etnografen Bengt Danielssons dotter Maruia hör till dem som dör i cancer.

Hundratals prov i Semipalatinsk, Kazakstan

Semipalatinsk i Kazakstan var mellan 1949 och 1989 Sovjets största anläggning för kärnvapenprovsprängningar. Testområdet blev platsen för 456 sprängningar. Byborna runt omkring fick en strålningsdos upp till 1000 gånger så hög som en normal årlig bakgrundsstrålning. Återflyttningen till området har varit begränsad, framför allt handlar det om halvnomadiska bönder och herdar.

När Sovjet ville testa större bomber fann man att skadorna blev alltför omfattande i Kazakstan. Man började därför testa vid ögruppen Novaja Zemlja i det arktiska havet. Där sprängdes de största vätebomberna, bland annat den så kallade *Tsar Bomba* med en sprängstyrka motsvarande 50 megaton. På Novaja Zemlja fanns cirka 200 renskötare, de förflyttades. Befolkningen i intilliggande områden i Sibirien, som också drabbades av stora nedfall, verkar inte ha evakuerats alls. Radioaktiviteten i Nordens renbetesområden höjdes av proven, många samer fick en flergradig ökning av radioaktiviteten i sitt skelett, och renköttet fick inte säljas.

Nevada, USA: 928 provsprängningar

På Nevada Test Site genomförde USA, delvis samtidigt, 928 provsprängningar fram till år 1992. Prov-

sprängningsområdet i Nevada har under åren mött en våg av kritik från det civila samhället. Området tillhör ett ursprungsfolk, västshoshonerna. 2006 uttryckte FN:s expertpanel från kommittén för eliminering av rasdiskriminering oro över att amerikanska staten inte ville ge västshoshonerna deras lagliga rätt till sitt land. Expertpanelen fastslog att USA:s ståndpunkt i frågan inte är förenlig med rådande normer och principer för ursprungsfolks rättigheter.

Framgångsrika protester finns alltså: Nevada-Semipalatinskrorelsen startades av aktivister från USA och Kazakstan. De senare spelade en viktig roll fram till att Sovjetunionens provsprängningsområde stängdes ner helt år 1991. Folket på Marshallöarna drabbades av radioaktivt nedfall vid atmosfäriska prov. Regeringen där har nu beslutat att åtala alla de nio kärnvapenländerna för att de inte uppfyllt de löften de gett om att förhandla om ett skrotande av alla sina kärnvapen. Maralingafolket i Australien år 2009 fick flytta tillbaka till större delen av området, efter att en slarvig sanering utförts. 2014 fick de området tillbaka helt.

Kina sprängde i uigurerens områden

Kina utförde sitt första kärnvapenprov 1964. De fortsatte till 1996. Totalt gjordes 45 sprängningar och

proven utfördes i provinsen Xinjiang i ett område väster om sjön Lop Nor, dominerat av folkgruppen uigurer.

Kärnvapenprovssprängningar har alltså mestadels skett där ursprungsfolk lever; öar i Stilla Havet, Semipalatinsk i Kazakstan, Novaja Zemlja i ryska Arktis, aboriginers områden i Australien och uigurers och nomaders områden i gränsområdet mellan Kina, Ryssland och Mongoliet. Samt i västshoshonernas områden i Nevadaöknen i USA. Regeringarnas användande av de här landområdena för kärnvapenprov har varit olagligt och hänsynslöst. Det har dessutom lett till svåra lidanden för ursprungsfolken på dessa platser.

Henrik Persson

Fakta:

Svenska läkare mot kärnvapen: larom-karnvapen.se

Gudrun Utas: Vi har regn men inte vatten: tio vittnesmål om följderna av uranbrytning och nukleär verksamhet. Fjärde Världen och Folkkampanjen mot kärnkraft, Kulturdebatt 6.

Köp tidigare nummer av Fjärde Världen!

Tidningen Fjärde Världen har getts ut i över 35 år. Varje tidning har innehåll som en liten pocketbok – med information om ursprungsfolk och etniska minoriteter.

Många av de tidigare numren går att köpa. På www.tidskrift.nu finns en bra översikt. Skriv "Fjärde Världen" i sökrutan där.

Beställ sedan numret/numren från: f.varlden@gmail.com. Pris: 65-80 kr exklusive frakt.

Glöm inte ange namn och adress!

Insamling 50 000 kr till tidningen Fjärde Världen

När beskedet kom att Statens kulturråd det här året inte förmedlade en krona till Fjärde Världen började vi be om stöd från medlemmar och från dem som vill att tidningens utgivning ska säkras.

Målet är att samla in 50 000 kr till tidningen, alltså samma summa som vi brukar få i kulturstöd. Redan har fantastiska över 37 000 kr inkommit och det tackar vi för! Cirka 13 000 kr till behöver alltså nu samlas in tills målet är nått.

Den som ger 1 000 kr till den här insamlingen kan få ett paket hem med 40 olika av tidningen Fjärde Världens hittills utgivna nummer. Och 80 olika för 2 000 kr.

Ger man över 300 kr, eller 500 kr, får man ett antal skrifter från vår skriftserie – men alla bidrag behövs, även mindre förstås.

Sätt in ditt bidrag på *plusgiro* 479 54 91-2 Skriv "Gåva". Eller *swisha* till nummer 123 566 92 96.

Nu ger vi järnet, varje bidrag räknas, stort som smått!

/Styrelsen, Föreningen Fjärde Världen

PS: Ge gärna bort en prenumeration till någon du känner, via *plusgirot* ovan. Vi behöver bli fler prenumeranter. Se sidan 2 för prenumerationspriser! DS

Upproret i Kautokeino av Britta Marakatt-Labba.

Uppror och gudinnor i samisk miniatyr- värld av Britta Marakatt-Labba

I utställningen *Bakom hörnet vindens jojk* gestaltar Britta Marakatt-Labba små miniatyrvärldar formade med nål och tråd. Berättelser som utspelar sig på vidderna i de stora snölandskapen och ett pågående återtagande av den samiska kulturen. Bilderna berättar om människor, natur, renskötare och gudinnor. Genom ett svindlande flöde vävs samisk mytologi, politik och uppror samman.

Med motiv hämtade från den samiska kulturen utmanar Britta Marakatt-Labba stereotyper genom att skildra det samiska vardagliga livet och kulturen. Berättelser är inspirerade av Brittas Marakatt-Labbas egen barndom i en renskötarfamilj. Hon föddes 1951 i

en kåta i Idivuoma i Karesuando. Den öppna elden, den sotiga kaffeannan, röken, ljudet av renar och fjällets nakna landskap präglar hennes bilder.

I Britta Marakatt-Labbas gestaltning pågår samtidigt en dekolonisering, ett återtagande av den samiska historiebeteckningen och kulturen. Verken skapar en inre berättelse som flätas samman i olika epoker, nutid och förfluten tid. Bilden av ett antal kranier efter upproret i Kautokeino blir en påminnelse om rasbiologin och de kvarlevor av samiska förfäder som ännu inte är återlämnade och begravda. Stulna och förvarade i statens tjänst.

I en svindlande berättelse får vi följa den dramatiska händelsen om *upproret i Kautokeino* 1852. En berättelse broderad på en 24 meter lång textil och får symbolisera den långa rajden, renflyttningen, en tradition i den samiska kulturen.

Som rörliga filmklipp

I bilden får vi följa historien som rörliga filmklipp. Upproret pågår och horder av människor är på väg mot kyrkobyggnaden. Upprorsmakarna är utrustade med diverse tillhyggen för att bekämpa makten. I bilden får vi bevittna hur de två personer som startade upproret halshöggs. Deras huvuden skiljs brutalt från kroppen och rullar ut i den vita snön och där blodsdroppar färgar snön som röda fallna vildrosor.

Vi ser eldsflammar kastas upp mot skyn och kristendomens kors vakar i kyrkdörren. Prästens döda kropp ligger strax utanför kyrkobyggnaden. Kyrktornet faller slutligen ned och blir hängande på kant. Tumultet är totalt. Figurerna med röda hornformade mössor utgör en grupp Akkor, gudinnor som försöker rädda upprorsmakarna innan arkebusering. På bilden ser vi *Uksáhká* (dörrgudinnan), *Juoksáhká* (jaktgudinnan) och

Slakt av Britta Marakatt-Labba.

Sarahkku. (fruktbarhetsgudinnan) som också är urmodern.

– Gudinnor vakar över oss, skyddar och hjälper oss i svåra situationer. De finns mitt ibland oss, berättar Britta Marakatt-Labba.

– De hornformade mössorna som gudinnorna använder förbjöds av kristendomen. Kristendomen gjorde så mycket ont mot oss. Därför brinner kyrktornet i min bild, men det var egentligen handelsboden som upprorsmakarna i Kautokeino satte eld på, säger Britta Marakatt-Labba.

Fick inte lära sig något om sin egen historia i nomadskolan

I bilden *Slakt* ser vi det vardagliga samiska livet och får bevittna en renslakt. Några stycken renen och strimlar köttet. Renhornen ligger vid sidan om för att senare användas till snide.

– Vi fick inte lära oss något av vår samiska historia i nomadskolan. Nu

väver jag in den och mytologin i mina bilder. Då kommer vår historia att få finnas kvar. I bilderna återfinner vi *Máttaráhká*, också vår urmoder som bär på visdom och kunskap om hur allt hänger ihop. Om naturen som vi har till låns, djuren och andarna som finns nära oss. Och att vi människor är förbundna med stjärnorna och kosmos. Allt hänger ihop.

I bilden *Storm* ser vi katastrofen komma närmare. Björkarna trycks ner mot marken av kraftiga stormvindar. Gudinnor bevittnar stormens härjningar och ödeläggelse. Bakom björkstammar tittar förvånade människor fram och undrar vad som pågår.

– Vi har inkräktat brutalt på naturen. Nu stormar det ena dagen, snön smälter i otid, naturen har blivit nyckfull. Det är ett högt pris vi människor kommer att få betala, säger Britta Marakatt-Labba.

Storm av Britta Marakatt-Labba.

Utställningen *Bakom hörnet vindens jokk* med verk av Britta Marakatt-Labba kan ses på Sven-Harrys konstmuseum i Stockholm. Utställningen är kurerad av Carola Grahn som också delta med egna verk. *Upproret i Kaukakeino* har visats på Dokumenta i Kassel. (2017) Tyskland. Verket finns även i Sven-Harrys samlingar.

Antonie Grahmsdaughter
Konstskribent
Text & foto

Bakom hörnet vindens jokk

Britta Marakatt-Labba med flera samiska konstnärer från Norden

Sven-Harrys Konstmuseum, Stockholm

9 oktober 2020 - 22 augusti 2021

Leo Yankton: ”Allt är sammanlänkat och har en själ”

Leo Yankton i sin film.

I utställningen *Human Nature* på **Etnografiska museet** medverkar Leo Yankton, från oglala lakotagruppern, som växte upp i Pine Ridge reservatet i South Dakota. Han har flera gånger besökt Sverige och talat om lakotafolkets kultur och traditioner. I filmverket där Leo Yankton medverkar får vi ta del av urfolkens tänkande ur ett traditionellt perspektiv.

Det finns många som protesterar och vill förändra vårt konsumtionssamhälle. Aktivister jobbar hårt för att uppmärksamma klimatförändringar och i Sverige skapade Greta Thunberg ett uppror tillsammans med strejkande ungdomar. Vi har inte har så lång tid på oss, menar många av dem. Flera grupper i miljörörelsen ställer sig frågan: Hur mår jorden? Urfolk runt om i världen har länge reagerat över förödande skövlingar av skog och det destruktiva förhållningssättet till Moder Jord och har protesterat kraftigt.

I utställningen *Human Nature* får vi bevittna människors överdrivna konsumtion. Etnografiska museet har sammanställt en utställning på temat och har som utgångspunkt föremål i samlingarna. Frågor uppstår också hur kan vi ställa om? Kan vi läka jorden eller är det för sent?

Det finns mycket hopp runt om i världen som forskning, människors protester och vilja. Tyvärr räcker det inte alltid. År 2020 ökade skövlingen i urfolkens territorium i Amazonas av skog med 55 procent jämfört med samma period under 2019.

Protester mot oljeledning

Protesterna av urfolk och miljögrupper vid Standing Rock, Dakota, USA har kämpat mot oljeledningsprojektet under flera år. Många menar att oljeledningen *The Black Snake* aldrig skulle ha byggts. Effekter av protester blev ett betydande nederlag för dåvarande presidenten Trump, som försökte hålla Dakota Access-oljeledning vid liv.

I utställningen presenterar Leo Yankton ett filmverk med sig själv som huvudperson. Han talar om sitt folks filosofi och mytologi. Han för-

söker förklara varför allt har en själ och att allt är sammanlänkat.

– Vi människor behöver inta en större ödmjukhet till naturen och våga se att allt är besjäl. Även en sten har en själ. Vi behöver komma i balans med naturen, menar Leo Yankton i filmen.

Verket speglar urfolkens traditionella förhållningssätt till naturen. Filmen är minimalistiskt uppbyggd med en berättare, Leo Yankton. Med bild för bild förklarar han poetiskt och filosofiskt utifrån urfolkens tankevärld och mytologi, att vi alla är sammankopplade vare sig vi vill eller ej.

Jag sitter i utställningsrummet och begrundar detta stillsamma starka reflekterande verk. Ett verk som innehåller en djup visdom utifrån det allra enklaste – en sten.

Tack, Leo Yankton!

Antonie Grahamsdaughter

Text & foto

Åke Hodell som anti- rasist

Åke Hodell (1919 -2000) var fram till januari aktuell i en utställning på **Tensta konsthall**. En mängd kulturinslag och föredrag förstärkte utställningens massiva karaktär.

Den Hodell-kväll på konsthallen i Tensta som jag besökte hade temat "Motstånd". Det blev dånande musik med elgitarrer, högläsning av ordposi och konstvetare i digitala samtal med New York-profiler. Känslan efter att ha besökt bara denna enda av de fem programkvällarna var inte direkt av att ha varit med om något fin-känsligt. Hodells kraft strålade fram i alla inslag, formerad till något som mer liknade att konfronteras med en stridsvagn.

Under andra världskriget störtade Åke Hodell, under sin utbildning till stridspilot, med sitt flygplan på ett flygfält i Skåne. Han skadades svårt men överlevde. Var det kanske Hodells bakgrund som militär stridsflygare som skapade trycket i hans verk? Hans mamma gömde judiska flyktingar och även Hodell själv anses ha haft kontakt med den antinazistiska motståndsrörelsen i det näraliggande Danmark.

Åke Hodell var just en kraftfull gränsöverskridare som inte alltid gjorde skillnad mellan bildkonst, ljudkonst och ordkonst. Men till skillnad från den ytliga neutralitet som fanns i den samtida amerikanska 60-talspopkonsten tog Åke Hodell upp sociala och politiska frågor i sina verk. Han var ju militären som bytte sida, blev fredsaktivist, antirasist och antikolonialist. Det han kämpade

Som många andra var Åke Hodell på 60-70-talen djupt kritisk till både förhållandena för afroamerikanerna i USA och landets krigsföring i Vietnam. Foto från utställningen i Tensta konsthall: Henrik Persson

mot var nationalromantik, krig, fascism, vitt övervåld och kapitalism. I valet mellan Verner von Heidenstam och August Strindberg, valde han Strindberg.

"Where is Eldridge Cleaver?" hette ett av Åke Hodells ljudverk 1969. Genom att namnge en av ledarna för det radikala Svarta Panter-partiet, ville han uppmärksamma den febrila jakt som USA-myndigheterna inlett på rörelsens ledare. Flera av Panterledarna greps, en del dödades till och med.

Kritik av imperialism och kolonialism

I boken "Mr Nixons Dreams" som utkom under brinnande Vietnamkrig 1970, hånar Hodell USA-presidenten, och avslöjar hans koppling till de stora bolagen. I ett annat ljudverk, "Mr Smith in Rhodesia", kritiserade Hodell rasiststyret i Rhodesia, nuvarande Zimbabwe, och dess ledare: apartheidförespråkaren Ian Smith. Till den inspelningen engagerade han barn från Engelska skolan i Stockholm, utan att föräldrarna visste om det. Resultat: Ljudverket fick inte spelas förrän efter 1985.

Åke Hodell var ju under 1960- och 70-talen inte ensam om att kritisera imperialism och kolonialism. Men han gjorde det på sitt eget sätt, kan-

ske mer likt Josef Beuys, en annan före detta flygare som blev konstnär. Den senare störtade under andra världskriget med sitt brinnande jaktplan på Krimhalvön. Beuys blev svårt brännskadad men räddades enligt egen utsago till livet av nomadiserande tatarer som smorde inom honom i fett och lade filter på honom. Beuys använde senare de här materialen, fett och filt, i vissa av sina konstverk.

En del av dagens motstånd är ju tyvärr fortfarande lika behövligt i de frågor Åke Hodell tog upp. Ibland framstår det dock i jämförelse med hans egen stridvagnslika kraftfullhet faktiskt som – lite blekt.

Henrik Persson

*Några verk av Åke Hodell:
Den svenska och internationella vapenexporten önskas gott nytt år 1969
General Bussig
igevär
Lågsniff och Självbiografi
Mr. Smith in Rhodesia
Mr. Nixon's Dreams
Orderbuch, CA 36715 (J)
Strukturer III
U.S.S. Pacific Ocean*

Det finns arkivmaterial från Åke Hodells flyghaveri, som var en viktig utgångspunkt i hans konstnärskap.

Thomas Peterssons bok är baserad på flera besök som han gjort i Västpapua (Irian Jaya) – den av Indonesien ockuperade västra delen av jätteön Nya Guinea.

Nya Guinea är världens näst största ö, efter Grönland. Där finns, trots långvarig europeisk kolonisering, än idag vissa områden som är svåra att nå för utomstående. Där finns folk som levat ganska isolerade i dalgångar och regnskogar, och som inte kommit i egen kontakt med omvärlden förrän på 1960-talet eller till och med senare.

Nya Guineas sammanlagda befolkning är cirka 11 miljoner. Ursprungs-

Ja, vem är kannibalen?

folken är i majoritet. Man talar över 1000 olika språk och det här är alltså världens språktätaste område! Språken är främst papuanska språk, en mindre del austronesiska. Det finns även ett lingua franca, pidginspråket tok pisin.

Västpapua, som utgör en del av Indonesien, skiljer sig mycket från Papua New Guinea, den östra delen av ön. Malajiskan tar över och ett antal papuanska språk är hotade. Men fortfarande anses det finnas över 40 helt okontaktade folk i Västpapua. Thomas Petersson har besökt ett av dessa, fram till nyligen, ganska otillgängliga områden. Där lever korowai-folket.

Korowaierna är ett jägar-samlar-folk. De trädgårdsodlar med skiftesbruk och är skickliga jägare och fiskare. Deras stapelföda är stärkelserik sago, som utvinns ur palm-märg. I sagopalmerna föder korowaierna också upp eftertraktade och näringsrika larver som äts vid särskilda sagolarvs-fester med gäster från andra byar.

Omvärldens kultur har dock börjat tränga in alltmer. Både missionärer och turister finns numera hos korowaierna. Missionärerna försöker få korowai-folket att överge en del av sin kultur, religionen. Turisterna är tvärtom ute efter att få se en "orörd" kultur, när de kommer på besök.

Blir mer fundersam

I några av dessa turistsällskap har Thomas Petersson deltagit under 2000-talet, förutom andra tidigare resor. Han skriver att han nog för många år sedan hade en ganska ro-

mantiserad syn, både på papuanerna och på sig själv som resenär i den här delen av världen. Med tiden blir Thomas Petersson dessutom alltmer insatt i ursprungsfolkens verkliga läge i Västpapua och på Nya Guinea.

En svensk-amerikansk antropolog, Don Kulick, som besökt gapun-folket på Nya Guinea beskriver i sin bok "A Death in the Rainforest" läget på ett sätt som Thomas Petersson kanske skulle instämma i: "Papuanerna har offrat allt, sin religion, sin kultur, sitt språk, sina egna landområden. Men, har det visat sig, utan att få något alls i utbyte".

Utgör en social fara

På 1950-talet besökte zoologen Sten Bergman ön för att bli studenta paradisfåglar. Han kom i god kontakt med papuanerna och blev till och med inadopterad i en familj. Därav titeln på hans kanske mest kända bok: "Min far är kannibal". Titeln är baserad på berättelser som Sten Bergman får höra från olika papuaner om hur de ätit människokött och tagit huvuden från fiender. Själv såg han aldrig något sådant.

Thomas Petersson beskriver noggrant möten med olika personer som kommit korowaiernas kultur och påstådda kannibalism mycket nära. Han återger också den komplicerade förklaring som korowaierna själva ger till att vissa personer bland dem dödas och där delar av dem ibland faktiskt även äts upp. Det hela verkar grunda sig på en tro där enstaka personer ses som att de upphört att vara vanliga människor och blivit förvandlade till "häxor". De utgör en social fara och måste därför dödas. Därefter äter man delar av dem, inte som föda utan för att det ingår i en ritual.

"Vem är kannibalen?" är titeln på boken. Frågan innebär ju också att sökarmålet kan riktas mot oss själva: Västerlandet, som via gammal och ny kolonialism "konsumerat" ursprungsfolkens samhällen på Nya Guinea.

I Västpapuadelen av ön är ju dessutom Indonesien idag en ny kolonisatör och utplundrare. Man förtrycker de västpapuaner som vill ha självständighet med brutala militära insatser:

"Han dök upp som från ingenstans under en fisketur vid ett litet vattendrag. Med stor sannolikhet en av de korowaierna som hade haft högst begränsad kontakt med omvärlden/turister då bilden togs hösten 2002. Vårt möte varade bara en eller ett par minuter. Mannen betraktade oss västerlänningar lite på avstånd – till synes tankfullt – och återvände sedan tillbaka in i djungeln".
Text och foto: Thomas Petersson

Anfall mot hela byar, fängslanden, tortyr och övergrepp av många slag, har rapporterats. Och man dammsuger området på dess rika naturtillgångar, koppar med mera, bland annat via amerikanska gruvföretag. Koreanska företag startar oljepalmsplantager efter att olagligt ha fällt tropiska skogar i fram till idag ganska orörda områden. Papuanerna tillfrågas aldrig om det här. Indonesiens styre kombinerar plundringen med omfattande försök att införa islam bland papuanerna. Allt sker under samma gamla fältrop: "Barbarerna måste civiliseras!"

Ja, vem är det egentligen som "äter" vem?

Mycket läsvärd

Det här är en kärnpunkt i boken: Petersson anser att papuanerna knappast kunnat berövas allt självstyre på Västpapua om de inte pekats ut som

stenåldersmänniskor och kannibaler. I en tidigare, också mycket läsvärd, bok "Dödlig tystnad" har Thomas Petersson utvecklat det temat. Indonesiens övertagande av Västpapua från det holländska kolonialstyret skedde med FN:s slutgiltiga godkännande år 1969, då västpapuanerna också kördes över fullständigt.

Thomas Petersson är den ende svenska journalist som på ett seriöst sätt uppmärksammat ursprungsfolkens situation i Västpapua. Hans nya bok är mycket läsvärd och innehåller betydligt mer än vad som ryms att nämna här. Den belyser en viktig diskussion om en strid med många aktörer. Däribland ursprungsfolken i Västpapua, som hittills dragit det kortaste strået.

**Henrik Persson
Ola Persson**

Övrig litteratur:

Sten Bergman: Min far är kannibal, 1959

Sten Bergman: Stenålder och grön urskog, 1954

Thomas Petersson: Brännpunkt Nya Guinea – från stenålder till Boforskanoner, 1999

Thomas Petersson: Dödlig tystnad, 2005

Vem är kannibalen?

Författare: Thomas Petersson

**Förlag: Bokförlaget
Mormor 2019**

Jan Myrdal som reseskildrare

Författaren Jan Myrdal har som framgått av medierapporteringen avlidit.

Redan som mycket ung läste Jan Myrdal antropologers reseskildringar från folk som trobrianderna i Melanesien och de tibetanska lepchas i Sikkim norr om Indien. Liksom även Sven Hedins skildringar från Centralasien och Tibet.

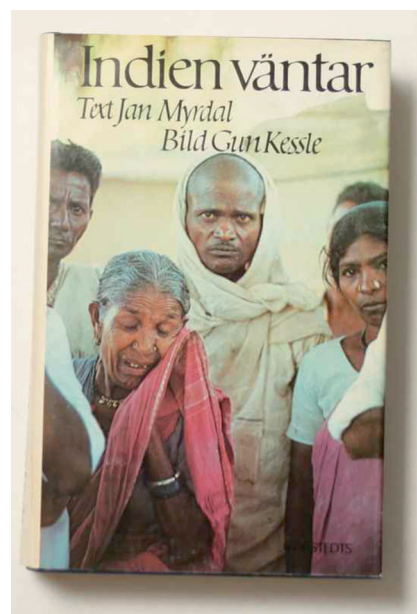
När Jan Myrdal bodde i Indien besökte han även så kallade 'stamfolksområden' där. Han och livskamraten Gun Kessle planerade till och med att följa antropologen Verrier Elwins exempel och bli indiska medborgare, alltså att helt enkelt bli indier. Men så blev det inte. Däremot besökte Jan Myrdal återigen ursprungsfolksområden i Indien 2010. Denna gång hade naxalitgerillan tagit kontroll där, och det var via den som han kom in. Resultatet blev en bok där gerillan, mer än muriagonder och andra 'stamfolk', stod i centrum.

Öppnade fönster

På 60-70-talet var Jan Myrdal, som till en början varit pacifist, en av dem vars artiklar och debattinlägg många läste. Liksom Sven Lindqvists, Sara Lidmans och Sture Källbergs.

Det väckte intresse för händelser på 1970- och 80-talen som den anti-rasistiska medborgarrättsrörelsen i USA, mordet på Martin Luther King med mera. Jan Myrdal fanns ofta med i debatten i de här sammanhangen och debatterade kring freds- och miljörelsen och solidaritetsrörelserna med folk i tredje världen: Afrika, Asien och Latinamerika. Han öppnade alltså tidigt fönster till nya delar av världen i ett då ibland ganska instängt Sverige. Och han hade verkligen rest och i vissa fall levt flera år i bland annat i Kina, Indien och Afghanistan. I det sistnämnda landet träffade han och Gun Kessle bland annat kuchis, svarta tält-nomader.

Jan Myrdal och Gun Kessle gjorde flera besök i Liu Ling, en liten ki-

nesisk bondby, från 1960-talet och framåt. Det resulterade till en början i att Jan Myrdals bok "Rapport från kinesisk by" utkom och fick internationellt erkännande. Och från

>>>

ett land som Mexico gjorde han och Gun Kessle också där resereportage som blev en bok.

Efterdyningarna av Vietnamkriget och utvecklingen därefter, till exempel Sovjetunionens invasioner av Tjeckoslovakien och Afghanistan blev väckarklockor. Jan Myrdal tog initiativ till det stödarbete för Afghanistan som lade grunden till Svenska Afghanistankommittén.

Turkmenistan, Albanien...

Ett besök i Turkmenistan i dåvarande Sovjetunionen blev en brytpunkt där Jan Myrdal mycket kritiskt skildrade ett sovjetsamhälle med svår kulturkonflikt. Han blev till exempel där vittne till hur en full rysk arbetare handgripligen försökte räta ut benen på och tvinga en uzbek att inte, som på sin kulturs vis, sitta med benen i kors uppe på ett tågsäte. Det blev bara alltför tydligt att, som Jan Myrdal kritiskt skrev, "den västerländske kapitalisten och den ryske kommunisten bägge såg varje förändring i europeisk riktning som en utveckling till det bättre". Turkmenistanboken fick senare inte spridas för myndigheterna i öst.

När Jan Myrdal var i Centralasien, dit Turkmenistan hör, gjorde han också flera filmer tillsammans med Gun Kessle. De kom sedan att finnas med i skolundervisningen i USA.

Efter ett besök i Albanien, ett land som ju kan sägas vara exempel på hur ett av Europas 'småfolk' lyckats bilda en egen stat, gjorde Jan Myrdal en kortare resebok. Gun Kessle fotograferade. Långt senare kritiserades de för att ha varit alltför positiva till Enver Hoxhas styre där, bland annat av journalisten Peter Kadhammar som också besökt landet.

Detsamma får väl sägas ha skett när det gäller Kinareportagen, även om Olof Palme på direkt fråga faktiskt nämnde Jan Myrdal som en utmärkt reseskildrare från just Kina. I övrigt, sa Palme, hade Jan Myrdal "inte Strindbergs bredd".

Avslöjade rasdiskriminering

Jan Myrdal var en av de första att i text och bild avslöja den rasbiologiska "forskning" som med riksdagens godkännande bedrivits i Sverige. Personer verksamma i Herman Lundborgs och Bertil Lundmans anda utsatte in på 1950-talet samer, resande och andra för övergrepp och förnedring i samband med sin verksamhet.

Jan Myrdal tog initiativet till nystartandet av tidningen Folket i Bild, som fick namntillägget "Kulturfront". Men Jan Myrdal blev med åren främst mer av en egen barndoms-skildrare och politisk debattör. Hans fokus i de länder han skildrade låg på revolutionshistoria och nationellt

oberoende, mer än på ursprungsfolk och minoriteter. Europeiska kolonisationsförsök att under historiens gång utplåna Nordamerikas indianer refererade Jan Myrdal till i texter några gånger, men mer i förbigående. Det här hindrade inte att han verkligen hade ett stråk av genuint intresse även för dessa senare frågor.

Henrik Persson

Reselitteratur av Jan Myrdal, några exempel:

Albansk utmaning, med Gun Kessle 1970

Indien väntar, med Gun Kessle, 1980

En illojal europés bekännelser 1983

Kulturers korsväg/Resa i Afghanistan 1960

Mexico - dröm och längtan 1996

Röd stjärna över Indien 2011

Rapport från kinesisk by 1963

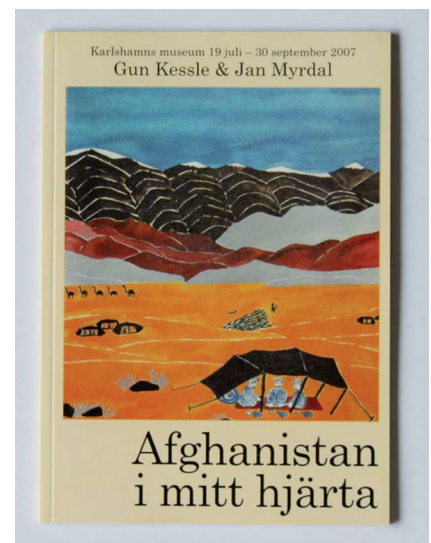
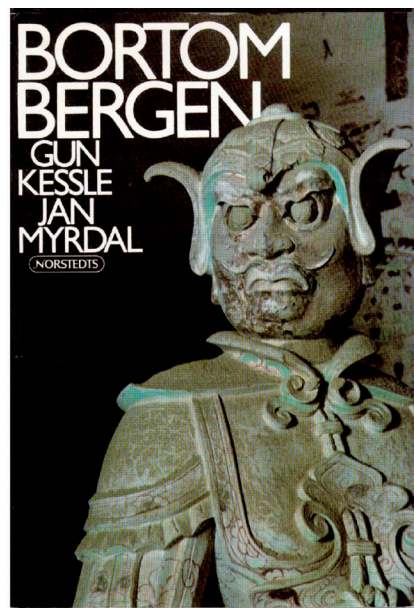
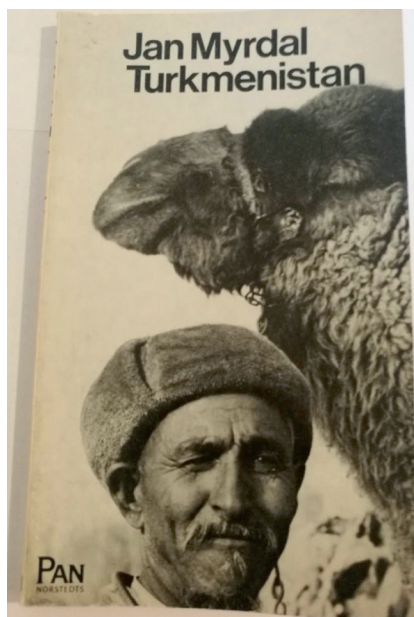
Sidenvägen 1977

Tre gånger Sovjet 1988

Turkmenistan 1966

Om Jan Myrdal och byn Liu Ling skrev Torsten Thurén i boken Källkritik, 1998

Bilder: Några av omslagen till Jan Myrdals och Gun Kessles reseskildringar.

Socialism på jiddisch

I sin senaste bok *Socialism på jiddisch - Judiska Arbetare Bund i Sverige* bidrar Håkan Blomqvist till att lyfta fram en bortglömd del av arbetarrörelsens historia likväl som en bortglömd minoritetshistoria.

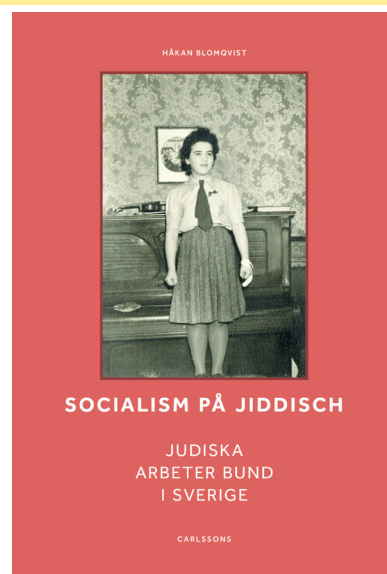
Judiska Arbetare Bund var en socialistisk rörelse med rötter i den tyska och polska judiska minoriteten, där även vikt lades på att gynna språket jiddisch och judiskt kulturliv. Till Sverige kom denna rörelse med judiska flyktingar, delvis före andra världskriget men främst efter.

Blomqvist lyckas med konststycket att ge både en bild av individer och en organisation. Genom att gå igenom korrespondens från medlemmar i Bund, får läsaren lära känna de olika villkor som de judiska flyktingarna hade i Sverige efter andra världskriget. Både solidaritet och hjälp fanns där, men med tiden mattades den av och situationen för många i Bund blev tillvaron mer knaper. Det fanns inte tillräckligt många medlemmar i Sverige för att hålla verksamheten uppe.

Bunds historia kantas även av det kalla krigets annalkande. Organisationen såg sig inte som en del av Sovjetblockets vänster, utan ligger sig mer med SAP i Sverige. Enligt Bunds egna anteckningar skedde många möten mellan Bund och SAP, men Blomqvist anmärker även att det inte går att se något dylikt från anteckningar i SAP:s arkiv. Bund kom dock att medverka i några första maj-tåg tillsammans med resten av dåtidens arbetarrörelse. Tron på socialismen var fortfarande stark.

Slutet för Bund berodde dock på många saker. Därbland interna stridigheter som slet på kampglöden. En del medlemmar kom även att tröttna på att man inte hörsammades av ledningen. Många valde att migrera vidare till USA eller Israel då vistelsen i Sverige inte sågs som permanent. Med minskat engagemang kom också större ekonomiska problem och verksamheten kunde inte hålla skenet uppe.

Blomqvists bok är en intressant och spännande läsning för den som både intresserar sig för minoriteters

liksom arbetarrörelsens historia. Den enda nackdelen som går att hitta i boken är att den kanske är för kort. Det är många spännande livsöden som skymtar förbi på bokens sidor och som läsare blir man väldigt nyfiken på vad som hände sedan.

Stellan Beckman

Socialism på jiddisch

Författare: Håkan Blomqvist

Förlag: Carlssons 2020

Intressant och blandat om Arktis

Nordiska museets utställning "Arktis – medan isen smälter" öppnade år 2019. I juni 2020 kom den kompletterande boken *Arktiska spår*.

Utställningen är en verklig storsatsning, och ingen i Stockholm som åkte tunnelbana i samband med öppningen kunde missa de stora annonstavlorna, och tidningsläsarna hade svårt att bläddra i morgontidningarna utan att se annonserna där. Ett högaktuellt ämne, med alla demonstrationer mot klimatförändringarna. Utställningen blev en succé och förlängdes.

Men förra året kom ju så pandemin, som vi alla vet, och museet har varit tvunget att hålla stängt i perioder. I skrivande stund har museet hållit stängt sen i november 2020.

Nordiska museet och Stockholms universitet har samverkat inför utställningen. Det betyder att även boken innehåller material om både

forskning och om levnadsvillkor. Om "hur vardagsliv, landskap och klimat i Arktis bryts genom historia, samtid och framtid".

Den består av längre och kortare texter av olika författare, med både gamla och nya illustrationer. Enda nackdelen är att man, precis som med utställningen, kan uppfatta det som lite svårt att få grepp om. Lite rörigt. Men när man väl sätter igång att läsa finns här flera texter som definitivt kan intressera Fjärde Världen-läsarna.

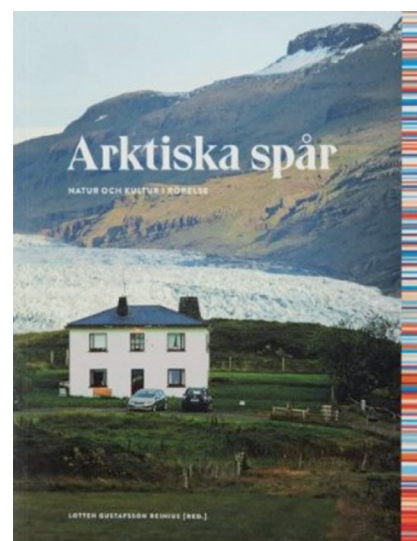
Som till exempel den korta texten om flätade sältarmar som mat, eller kapitlet om Thule och dess historia. Det finns fler att välja på.

Det är så att man skulle vilja låna några texter till tidningen... Men det gör vi inte, utan vi tipsar om boken i stället.

Elisabeth Christell

Mer Arktis-material:

<https://www.nordiskamuseet.se>

Boken är i stort format: 23,5 x 30 cm, 311 sidor

Arktiska spår. Natur och kultur i rörelse

Redaktör: Lotten Gustafsson Reinius

Förlag: Nordiska museets förlag 2020

Verksamhetsberättelse 2020

Styrelsen

Styrelsen har sedan årsmötet den 28 mars 2020 bestått av: Henrik Persson ordförande och ansvarig utgivare för tidningen (omval), Ola Persson vice ordförande (omval), Rolf Ericsson kassör (omval), samt Stellan Beckman (nyval), Leif Jacobsson (nyval), Ingrid Jonsson (omval) och Habira Magieva (nyval). Suppleanter: Elisabeth Christell (omval) och Olof Rydström (omval). Björn Sundblad har varit revisor och Per-Åke Lindblom valberedare. Båda omvaldes vid årsmötet.

Föreningsstyrelsen har under verksamhetsåret 2020 haft 16 protokollförda möten, varav samtliga sedan årsmötet genomförts digitalt på grund av pågående pandemi.

Likaså med anledning av pandemin har inte några arbetsmöten kunnat genomföras efter årsmötet. Istället har nödvändiga utskick gjorts individuellt av styrelsens ledamöter.

Dessutom har styrelsemedlemmar deltagit i tidningsredaktionens möten och löpande arbete. Enskilda styrelseledamöter har bidragit med artiklar i tidningen.

Tidningen Fjärde Världen

Tidningen har under året utkommit med två enkelnummer på vardera 24 sidor och ett dubbelnummer på 32 sidor. Den tryckta upplagan uppgår till 700 exemplar. Henrik Persson är ansvarig utgivare. Elisabeth Christell är layoutansvarig. Redaktionen har efter årsmötet bestått av Henrik Persson, Elisabeth Christell, Ola Persson, Olof Rydström, Ingrid Jonsson, Rolf Ericsson och Stellan Beckman. Under hösten utsågs Stellan Beckman till redaktör för tidningen. Dessutom anslöt Antonie Grahamsdaughter och Li Almgren som nya redaktionsmedlemmar.

Redaktionen har, förutom digitalt genomförda redaktionsmöten och planering av tidningsinnehållet, införskaffat artiklar och annat material, samt själv bidragit med artiklar, intervjuer och bilder.

En viktig del av våra prenumeranter är bibliotek och andra institutioner. Att öka antalet enskilda prenu-

meranter är en ständigt pågående uppgift. Utskick under våren 2020 om förnyelse av prenumerationer gav goda resultat.

Verksamhet på nätet

Föreningens digitala kanaler är: Hemsidan www.f4world.org Facebooksidan Fjärde Världen Nytt <https://www.facebook.com/groups/fjardevarlden>

Föreningens blogg <http://fjardevarlden.nyblogg.se/>

Youtubekanal för podcast https://www.youtube.com/channel/UCUgtOEuw0-aAToTMYE_k6vA/videos SoundCloudsidan för podcast <https://soundcloud.com/user-119260122>

Facebooksidan för bland annat podcast-produktioner:

<https://www.facebook.com/foreningenfjardevarlden>

Användningen av sociala medier har utvecklats och förbättrats under året. Under 2020 ökade antalet följare av föreningens Facebooksida från 301 till 388. Under året skapades också en särskild Facebooksida för föreningsnyheter, podcast-produktioner, etc.

Styrelsen har fortsatt att arbeta med hemsidan och bloggen. Hemsidan har getts en helt ny utformning. Bloggen bör uppdateras oftare. Styrelsen välkomnar förslag på inlägg från medlemmarna!

Under 2020 startade styrelsen en podcast-grupp bestående av Ola Persson, Leif Jacobsson och Stellan Beckman. **Podcasten** inledde sin verksamhet under våren 2020 och publicerar intervjuer på både YouTube och SoundCloud. Länkar till dessa läggs upp på en separat Facebooksida.

Sedan starten har podcast-gruppen spelat in intervjuer om Amazonas och om ögruppen Andamanerna och Nikobarerna i Indiska oceanen. Dessa intervjuer tar bland annat upp situationen kring covid-19 och ursprungsfolken på dessa platser.

Det finns även intervjuer om rasbiologins historia och samer, om antropologisk forskning samt om jägar-samlar-samhällen runt Kongobäckenet. Vi har även intervjuat Arvid Bergman om hans bok "Född slav

– död fri?" och betydelsen av släktforskning för resandefolket.

Kenneth Hermele intervjuas om sin bok "En shtetl i Stockholm" och det judiska arvet. I en intervju med författaren Elin Marakatt samtalar vi även om betydelsen av att samer får äga sin egen historieskrivning. I ett annat podavsnitt intervjuar Stellan två sverigefinska aktivister om hur situationen för det finska språket i svensk skola ser ut i Göteborg och Malmö.

Vid verksamhetsårets slut hade intervjuerna på YouTube setts drygt 1250 gånger och de på SoundCloud hade drygt 350 lyssningar.

Aktiviteter, möten, uttalanden med mera

Föreningen har inte arrangerat några öppna möten under pandemin.

I april uppmärksammade styrelsen att vare sig Folkhälsomyndigheten eller merparterna av regionerna hade publicerat information om covid-19 på samtliga lagstadgade nationella minoritetsspråk. Vi påtalade detta till berörda myndigheter och även till kulturministern och riksdagspartier. Myndigheternas information förbättrades så småningom i dessa delar.

Grundproblemet kvarstår dock med den offentliga sektorns bristande översättningskapacitet till och från samtliga nationella minoritetsspråk.

I juni lämnade föreningen ett yttrande till Kulturdepartementet över slutrapporten "Språkcentrum för nationella minoritetsspråk" från Institutet för språk och folkminnen (Isof), avseende jiddisch och romani chib. I yttrandet välkomnar föreningen satsningar på språkcentrum för minoritetsspråken och att dessa ges uppdrag som bidrar till en kraftsamling för att dessa språk revitaliseras. Återigen pekade vi på myndigheternas bristande översättningskapacitet.

Tillsammans med 64 andra organisationer undertecknade föreningen ett öppet brev till regeringen med kravet att Sverige ska underteckna FN:s konvention om förbud mot kärnvapen. Brevet publicerades i Af-tonbladet på FN-dagen den 24 oktober.

Lokalerna

Föreningens lokaler på Solidaritets-
huset på Söder i Stockholm är små
men ändamålsenliga.

Vi behöver fortsätta att gallra
och systematisera föreningens arkiv
och annan dokumentation.

När pandemiläget har förbättrats
kan vi återigen använda Solidaritets-
husets lokaler till möten av olika slag.

Globalarkivet och Bibliotekstjänst

Vi lämnar digital kopia av varje num-
mer av Fjärde Världen till Globalarki-
vet, som lagt ut artiklar ur dessa num-
mer från 2006 och framåt på Internet,
för icke-kommersiell nedladdning
enligt ett Creative Commons-avtal.
Bl.a. använder skolelever och vuxen-
studerande materialet. Vi lämnar även
digital kopia av varje nummer till Bib-
liotekstjänsts söktjänst ArtikelSök.

Kontakter med andra organisationer

Styrelsen strävar efter att upprätt-
hålla kontakterna med partipolitiskt

obundna organisationer och nätverk
i Sverige som anknyter till förening-
ens verksamhetsområde. Några exem-
pel är; Sameföreningen i Stockholm,
Sametinget, Samer i Syd, föreningen
É Romani Glinda, Dikko och andra
romska organisationer, Östtimor-
kommittén (inklusive Västpapua),
organisationer till stöd för olika ur-
sprungsfolk i Myanmar, Indien och
Kina, Afars Vänner och andra ur-
sprungsfolk i Afrika, BLLF/Bonded
Labour Liberation Front-Sverige, La-
tinamerikagrupperna, FIAN, Ama-
zon Watch, End Ecocide Sweden.

Föreningen har internationella
systerorganisationer i Tyskland
(Gesellschaft für bedrohte Völker),
Danmark (International Working
Group for Indigenous Affairs), Stor-
britannien (Survival International)
och USA (Cultural Survival). Samt-
liga dessa organisationer delar vår
värdegrund.

**Styrelsen,
Föreningen Fjärde Världen**

Fjärde Världens redaktionella linje

Vi strävar efter att på olika sätt stödja
och solidariserar oss med olika folks
och kulturers kamp för att få existera
på egna villkor och, i ursprungsfol-
kens fall, också på egna landområden.

– Vi är en förening huvudsakligen
baserad på ideellt arbete, som har
syftet att samla och sprida informa-
tion om ursprungsfolk, etniska mi-
noriteter och andra hotade grupper.

– Vi arbetar i en demokratisk folk-
rörelse- och folkbildningsanda och är
partipolitiskt och religiöst obundna.

– Vi ser vårt arbete som ett led i ar-
betet för allas mänskliga rättigheter i
hela världen, även kollektiva och kul-
turella sådana. Vi verkar mot främ-
lingsfientlighet och rasism och för
kulturmöten.

– Föreningens verksamhet styrs av
dess betalande medlemmar, via dess
demokratiskt uppbyggda struktur:
kontaktpersoner, motionsmöjlighete-
r på årsmöte och att delta på fören-
ingens möten och konferenser.

– Föreningen utger en tidning
med namnet Fjärde Världen. Vår
ekonomi baseras på medlemsavgif-
ter. Dessutom söker vi stöd från stat,
kommun, region, fonder, stiftelser
etc.

– Vi är inte ett företag, en stiftelse,
ett politiskt parti eller en religiös rö-
relse.

– Vi är inte en hjälporganisation.
Däremot samarbetar vi med och
söker ibland stöd från hjälp- och ut-
vecklingsorganisationer.

– Vi är inte en statlig myndighet
och vi är inte knutna till någon stats
myndigheter.

– Urfolk och minoriteter världen
över får möjlighet att göra sina röster
hörda på tidningens sidor. Här kan
du ofta hitta alternativa perspektiv
på frågeställningar. Vi vill vara en
både nyfiken och ärlig tidskrift. För-
eningens tidskrift fokuserar också på
folkbildning och populärvetenskap.
Vi strävar efter att arbeta enligt god
vetenskaplig och journalistisk etik,
där både forskning och reportage får
plats.

Utbytesannons, Dikko Magasin: <https://dikko.nu/>

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING

Vid definitiv eftersändning återsänds försändelsen med den nya adressen på baksidan (ej adressidan).

Avsändare:

Föreningen Fjärde Världen
Solidaritetshuset
Tegelviksgatan 40
116 41 STOCKHOLM

Bok: Arktiska spår, Nordiska museet, Stockholm

Lakota, USA: Leo
Yankton-film i utställning
på Etnografiska
museet, Stockholm

Sverige:
Bok: Socialism
på jiddisch av
Håkan Blomqvist

Sverige: Amnesty Sápmi

Sverige: Samer, Umeå

Utställningar: Britta Marakatt-Labba, Stockholm;
Åke Hodel, Tensta Konsthall, Stockholm

Återlämnande?,
finska kvarlevor,
Karolinska
Institutet

+ Jan Myrdal som
reseskildrare (Kina,
Indien, Turkmenistan,
Albanien,
Afghanistan...)

+ Varifrån kommer
det engelska
ordet "Gypsy"?

Uigurer,
Xinjiang, Kina

+ Notier och
Universitetsnytt

Notis:
Massajer,
Kenya / Tanzania

Nya Guinea:
Bok: Vem är
kannibalen?
av Thomas
Petersson

+ Fjärde Världen kräver att Sverige
skriver på FN:s krav på kärnvapenförbud

FJÄRDE VÄRLDEN

**Ursprungsfolk
Etniska minoriteter
Kulturkrockar & Kulturmöten
Mot rasism & Mot krig
Internationell solidaritet**

Grundad 1984

www.f4world.org f.varlden@gmail.com Vi finns på Facebook!